

Dr. Domán Imre

A szarvasi
cigányok II.

A szarvasi cigányok II.

Írta:

Dr. Domán Imre

Szarvas

2020

Dr. Domán Imre – Szarvasi cigányok II.

*A kötet fényképeit
dr. Domán Imre
készítette*

*A kiadvány megjelentetése
a Széchenyi 2020 program keretében,
a Tessedik Sámuel Múzeum és Könyvtár
TOP-7.1.1-16-H-ESZA-2019-00170
"Helyi kulturális értékeink bemutathatóvá tétele
a szarvasi Városi Könyvtárban"
című pályázat támogatásával valósult meg.
Kereskedelmi forgalomba nem kerül.*

*A címlap Ádám Zoltán Cigány minták c. festményének felhasználásával készült.
Kiadja a Tessedik Sámuel Múzeum és Városi Könyvtár, Szarvas*

ISBN 978-615-81046-4-7

Nyomdai előkészítés, nyomtatás és kötés

Felelős vezető Tatai László

Szarvas, 2020

*A történelmi szükségszerűséget mindig utólag állapítják meg.
(Romano Rácz Sándor író, szociológus, pedagógus)*

Előszó

Három és fél évtizeddel ezelőtt, 1984 karácsonyára jelent meg dr. Domán Imre alapvető munkája a szarvasi cigányságról. A szerző nyugalomba vonulva több évtizedes kutatómunkájának eredményeit foglalta kötetbe. A könyv a Városi Tanács kiadásában, a Békés Megyei Cigányügyi Koordinációs Bizottság támogatásával láthatott napvilágot 1000 példányban. Kiadása nem ment zökkenőmentesen, a téma „kényes” volt akkor is, a szélsőséges vélemények miatt ellenérvek fogalmazódtak meg. A kötet fogadtatása azonban rácsfolt az aggályokra, s már a megjelenésének idején elkapkodták, keresett könyvritkasággá vált.

Épp ezért öröndetes, hogy a Tessedik Sámuel Múzeum és Szárazmalom, Városi Könyvtár által elnyert „Helyi kulturális értékeink bemutatathatóvá tétele a szarvasi Városi Könyvtárban” c. pályázat ismét lehetővé teszi a könyv második kiadását. Bár a helyi cigányság életében jelentős és kedvező változások is lezajlottak az elmúlt évtizedekben, mindezek ellenére időszerűségéből semmit nem veszített, kitűzött céljaink még messze nem valósultak meg. Napjainkban is nagy figyelem fordul a hátrányos helyzetű cigányság, ezen belül a helyi cigány lakosság felé.

De nemcsak a korábban kiadott könyv jelenik meg újra, hanem annak a kiegészítése is. A szerző is hangoztatta, hogy nem fejezte be, csak „abbahagyta” a könyv írását. A könyv megjelenését követő 1–2 év alatt szerzett további tapasztalataival bővítette az első kötetet. Most egyidejűleg veheti kézbe az érdeklődő olvasó mindkét könyvet.

A szerző nagy súlyt helyezett könyve fogadtatásának megismerésére, s erről a második kötetben a tőle megszokott alaposággal részletesen beszámol. Bőséges tájékoztatást kapott mind a cigány, mind a nem cigány olvasóktól.

A kedvezőtlen megítélést jelentő megállapítások (pl. a dögevés, tetvesség, higiéniai viszonyok hiánya stb.) ellen tiltakozott a cigány fiatalság, de épp az

előttük járó generációk, apáik világosították fel őket ezen adatok tényszerűségéről. Jellemző, hogy a megjelenést követően a helyi cigányság előtt tekintélynek örvendő Diló, alias Varga József meghívta egy karácsonyi ebédre a szerzőt, ahol a helyi cigányság számos tagja megjelent. Természetesen itt is elsősorban a könyvről esett szó.

Már közvetlenül a könyv megjelenése után érzékelhető volt az önvizsgálatra készítető fokozott figyelem s az, hogy a negatívumok kendőzetlen megjelenítése elősegítette azok tudatosodását, kiküszöbölését. De a nem cigány olvasók is – megismerve a cigányság életét – sokkal nagyobb megértéssel és türelemmel tekintettek a helyi cigány lakosokra.

A könyv megjelenésének idején a helyi cigányság jelentős része munkát vállalt, a Vasipari volt a „bázisüzemük”. A közösen végzett munka megszüntette a cigányok társadalmon kívülségét, az előítéleteket. A munkahelyeken ugyanis az emberek megbecsülése munkájuk, megbízhatóságuk, szorgalmuk alapján történik.

Az időközben bekövetkezett mélyreható változások nem kedveztek a cigányság széles körű foglalkoztatásának, ezért is időszzerű a könyv újbóli megjelenése, és a második kötet kiadása is. A szerző nem élte meg e változásokat, nem állt módjában a megváltozott körülmények hatásait megismerni és elemezni. Éppen ezért mindkét kötet a múlt század nyolcvanas évei szerinti állapotban ismerteti e sajátos, többnyire csak felületesen ismert népréteg életét. A könyv tévhiteket oszlat el, pl. sokáig tartotta magát az a közkeletű vélekedés, hogy a Tanács „idegen” cigányokat telepít a városba.

A szerző az első kötet fejezeteit kiegészítette újabb példákkal, adatokkal (családi élet, gyermek, egészségügy, táplálkozás, szokások, babonák, lótarítás, munkavégzés stb.). De megismerhetjük az 1985-ben, elsősorban társadalmi munkában megépült közösségi ház építésének körülményeit, művelődési viszonyaik változásait. Megfogalmazza a szükségesnek látott teendőinket is.

„Mint állatorvos, egy életen át dolgoztam közöttük, sokat láttam, hallottam, igyekeztem mindent észrevenni... Azt szeretném, hogy a könyv kerüljön az oláh-cigányok kezébe – hiszen róluk szól – okuljanak belőle.” – írja befejezésül a szerző.

Sajnálatos, hogy a könyvek most csak 100 példányban készültek el, áruspéldányként egyelőre nem kerülnek forgalomba. Így igazi könyvritkaság lesz ismét mindkét kötet. Ugyanakkor elérhetőek teljes terjedelmükben a Könyvtár honlapján.

Dr. Molitorisz Pál

Bevezetés

„A szarvasi cigányok” című könyvecském 1984 karácsonyára jelent meg a könyvesbolt polcán. Azon a héten elfogyott az összes példány. Ha van mivel dicsekednem, úgy az, hogy talán az első könyv, amit az oláh-cigányok is megvettek, kezükbe vették, sőt egyénileg és szervezeten is elolvasták, s az abban foglaltakat – jót és rosszat – ki is értékelték. Ezzel a könyvvel törtem be a kulturális életükbe, s ezzel – a televízió után – feliratkoztam a iskolán kívüli műveltséget nyújtó lehetőségeket tartalmazó listájukra. A fiatalok fennhangon olvasták, az idősek hallgatták, és természetesen mindannyian megjegyzéseket fűztek hozzá. Kritizálták. Végre felfigyeltek a velük foglalkozó irodalomra. Hiszen az újság, folyóirat, könyv a lakásaikban szinte mindez ideig ismeretlen. Varga Sanyi meg is jegyezte: – Úgy látszik Domán doktor bácsi nem csak állatorvos, hanem író is.

Értékelték Dilóéknál, Kutukóróéknál, Rostáséknál, Bankóéknál, Baloghéknál. Karácsonykor, újévkor, az oláh- és magyar cigány házakban, lakásokban beszédtema volt a könyv. Több helyre meg is hívtak. Író-olvasó-szereplő találkozássra. Így jutottam el Vargáékhoz, Farkasékhoz, Nagyékhoz. A televízió és a mozi szereplői után én is ismert alakjuk lettem. Szerencsém volt, mert előnyös helyzetből beszélhettem, társaloghattam velük ezúttal is. Amikor ők keresnek meg löügyben, akkor őszinték. Nem úgy, mint ha én toppannék be „csak úgy” a cigányházba környezettanulmányt végezni, információkat szerezni, kezemben jegyzetfüzettel, nyakamban fényképezőgéppel. Nyilván elzárkóztak volna, márpedig az én célom a negyven év alatt az volt, hogy róluk hű és tárgyilagos képet fessek. A segítséget mindig ők kérték tőlem, lovuk betegségével kapcsolatban, tehát könnyű volt a helyzetem, elnyertem bizalmukat. Munkám végeztével, az állatok gyógykezelése és kézmosás után, ráterelődött a beszélgetés életükre, családi körülményeikre, lakásviszonyaikra, az iskolára, a munkájukra, sőt, még az erotikára is. Szó esett a rokonokról, szomszédokról is.

A könyv megjelenése után kíváncsi voltam a cigányság véleményére. Hogyan fogadták a könyvet, mint okultak abból, és hogyan hasznosították azt? Vontak-e le következtetést az életükre vonatkozóan, javított-e a gondolkodásukon, életfelfogásukon, életvitelükön, viselkedésükön, főleg, ami a gyermeknevelést, az iskolázást, a munkához való viszonyukat, a családi életüket, rossz szokásaikat, (kártyázás, kocsmázás) illeti? Tiszteletben tartva nyelvüket, esküvői, keresztelei, temetési hagyományait, észszerűbb lett-e a táplálkozásuk, növekedett-e a sportszeretetük? Egyáltalán volt-e valami haszna a „Cigánykönyvnek”? Vajon kevesebb lett-e a szabálysértés? A cél az volt, hogy ezzel is emeljük fel a cigányságot legalább egy lépcsőfokkal. Mint ahogy ennek a kis írásnak, folytatásnak, második résznek is ez a célja.

A könyv megjelenése óta immár eltelt egy év, és alig hiszem, hogy valaki ez idő alatt annyit töprengett volna a cigány-, elsősorban oláh-cigány témán, mint én. Gondolkodtam, vívódtam, tépelődtem, mindig azt tartva szem előtt, hogy mit is lehet tenni, hogy az országnak és a városunknak még hasznosabb, dolgozabb tagjai legyenek. Erősödjének testben és lélekben. Közeledjenek a műveltségben a nemcigányokhoz, napról-napra mindegyre jobban törjenek ki a még mindig tapasztalható elszigeteltségükből, megtartva nyelvüket, folklórjukat (öltözet, ének, tánc, zene) őrizzék a családi melegség és az összetartás iránti igényüket. Hiszen vannak példátlanul szép jellembeli tulajdonságaik: a gyermekszeretet, az öregek megbecsülése és tisztelete, az elesettek, özvegyek és árvák istápolása. A már napvilágot látott könyvben megkísértem feltárni a szarvasi cigányok múltját és jelenét – ahogyan negyven éven át mint állatorvos közöttük járva és munkálkodva azt láthattam – és próbáltam utalásokat tenni a jövőjükre is.

E munka kiegészítése az első kötetnek, kerülve az ismétléseket, s ebben csak az azóta történt eseményeket taglalom, vagy kutatásaimnak azokat a mozzanatait említem, amelyek az utóbbi időben kerültek felszínre. Vagyis újabb dolgokat írok, amelyek 1984–1985–1986-ban történtek meg, s amelyek az előző könyvből még hiányoznak.

A könyv kuriózum volt. Azóta eltelt több, mint egy év és alig esik nap, hogy valaki, valahonnét ne kilincseljen nálam érte. Nem vagyok ciganológus, csupán egy életen át az állataik orvosa és amatőr-fotósuk voltam. Amit érdekesnek tartottam, azt leírtam, feljegyeztem. Fényképeztem a gyermeket, a fiatalot és az aggót, a csecsemőt és a haldoklót, a szegényt és a gazdagot, a szépet és a csúnyát, a daliás sportolót és a nyomorékot. Írtam, hűen ahhoz, ahogyan ők mondták a véleményüket, mesélték a történeteiket. Keresgéltem a cigány rasszt, a sárga kö-

tőhártyákat szemeikben, azokban a vaskos, pirosuló ereket, bőr- és hajszínüket. Kutattam ősi életmódjukat, mozgásukat, szokásaikat. Az idő múlásával maradjon meg mennél több az utókornak.

Író-olvasó találkozó

A könyvet karácsonyra már csaknem az összes cigányfiatal elolvasta. Néhányan felháborodásuknak adtak kifejezést. Megjelent nálam N.S. és R.S., és már mondták is a magukét, többőjük nevében.

– Nem vagyunk megelégedve a könyvvel doktor bácsi (naj lásoj), mert van abban rólunk sok rossz is. Nem kellett volna beírni a dögevést, a lopást és a tetvesseget. Nagyon a szívünkre-, és zokon vettük.

Mégis megegyeztünk és a régi barátsággal váltunk el, mert a rossznál sokkal több a jó, ami a cigányokról van írva. Pár óra múlva Nyulacska csak visszajött a lakásomba.

– De csak baj van azzal a cigánykönyvvel! Több helyen nem fedi a valóságot! Azt elhisszük, hogy apáink ették a dögöt, meg talán mi is kisgyermekként, de ma már ez ismeretlen! És nem vagyunk tetvesek! S már nagyon kevesen lopnak! És kivételes eset a zsarolás és a dologkerülés is.

– Az vessen rám, kinek a szüleit nem láttam a dögtér körül leselkedni, és aki még mint apróság, maga nem ette a dögöt – válaszoltam. – Negyven évig voltam a dögtér körzeti állatorvosa, láttam mi folyik ott, és küzdöttem is ellene, miközben felvilágosítottam és neveltem. Mi lett volna, ha véletlenül egy család megbetegszik? Önként jelentkezem a rendőrségen? Indítottam-e kihágási majd szabálysértési eljárást valaki ellen?

– Bizony fájó pontunk a dögevés! – harsogott P. Az Árpádban (Az Árpád Szálló étterme, akkoriban közkedvet szórakozó hely) mi cigányfiúk, cigánylegények szégyelljük magunkat a könyv óta, mert a magyar lányok oda-oda mondják nekünk: – No mi az, még mindig dögöt esztek? Egyes kényeskedő rumungricák (magyarcigány lányok) még az orrukat is elfintorítják.

Író-olvasó és szereplő találkozó volt 1984 karácsonyán. Diló – a tekintély –, hallva a könyv körüli vitákról, súlyosbodó helyzetemben meghívott ebédre. Tudta, hogy önála mindkét napon hatvanan–nyolcvanan is megjelennek, hogy köszönt-sék. A meghívást szívesen elfogadtam, és elmentem. Voltak ott vagy húszan, és azután is jöttek-mentek az emberek. Nuna tálcán élém tett egy sült csirkét, mellé bokolyit (cigánykenyér) helyezett és egy üveg bort. Az evőeszköz egy nagy kés volt. Szeltem és fogyasztottam, nem visolyogtam. Ez nagyon tetszett nekik. Suttogták is: – Eljött, elfogadta a meghívást, eszik a főztünkből, sültünkből az oláh cigányok asztalánál.

A találkozó mindvégig barátságosan zajlott, annak ellenére, hogy panaszkodtunk továbbra is a dögevés említése volt. Elismerik, hogy így is volt valamikor, de már szűnőben van ez a szokás. A könyv olvastán és a visszhangokat hallva, véget is vetnek neki. – Tehát lezárjuk a dögevés korszakát, és újat kezdünk! – vonták le hangosan a következtetést. Megszólalt Olga is (V. O.)

– Tudom, hogy a múlt években anyám, Nuna, hátán hordta a rőzsét, miközben markáiban cipelte a nehéz kasokat kenyérrel, köcsögökkel, szénnel, de már ennek is vége! Jobb lett az életünk. Olajjal fűtünk, van autónk, még a lovakat is kíméljük. A tanyánkon tartjuk őket, szakszerű az elhelyezésük, a tartásuk és takarmányozásuk.

Az órákon át tartó vitát Diló és Kutjukórá összegezték.

– A leírtak 90 százalékban megfelelnek a valóságnak. S mi az a tíz százalék? Ennyi elmaradott, neveletlen, munkakerülő, trehány a magyarok közt is van.

– Igen, minden úgy van, ahogyan le van írva – mondogatták az öregek (Glóri, Bángesz). – Az oláh cigány fiatalok sok mindent nem is tudhatnak már a múlttól. Rendes ruhában járnak, a kosztjuk jó. A szobájuk fűtött, rekamién, ágyneműben alszanak. Kerékpáron mennek az iskolába, autóznak.

A borítóképpel is meg voltak elégedve. Noha Majom (N. K.) kifogásolta, hogy anyja – aki szlovák – is rajta van a felvételen. No de mikor is készült a kép? 1964-ben. Akkor bizony még közöttük élt, s jól is érezte magát. Glóririval, majd Bangesszal. Azóta már nemcsak beilleszkedett családjával együtt, hanem be is olvadt. Szépen neveli unokáit, Robit és Timit. Mindkét gyerek rendszeres moziba járó. S ha ő maga nem tud velük elmenni, akkor a „mámi” szorongva várja őket a botjára támaszkodva a kiskapuban. Ha pedig kétrészes a film, s kilenc óra is van mire vége, akkor kétségbe van esve. Bár minden nagymama így tenne!

Az író-olvasó-szereplő találkozók idején valamelyest készen volt a könyv kibővítése is. Részleteket olvastam fel belőle. Ebben már sokkal több a pozitív

jelenség, mint a negatív. De ugyanolyan őszintén tetszett nekik. Nagy Sanyi az oláh cigányok nevében vállalta a lektorálást.

– Én is ott akarok lenni a felolvasásánál, sőt magam is átrágom, mielőtt a nyomdába kerül. Nem úgy, mint az első kötetnél, bizony ezt meg azt – dögevés, tetű, lopás – kihúztam volna belőle.

A címfotón ülő K. É.-nek hivatalos aktákkal (1965–1970) igazoltam, hogy mint tanácstag, a végrehajtó bizottság tagja, írásban kérelmeztem lebontatni omladozó, putriféle házukat a Martinovics utcában. Állapotát hétről-hétre láttam romlani, és féltem, hogy egyszer éjjel, vagy esőben, hidegben, amikor mindnyájan benn vannak, rászakad a tető az ott lakó húsz emberre. Kaptak is lakást. A régi ház hátsó részét fél évig még meghagyták, de a tanács VB az életveszélyes utcai frontot azonnal lebontatta.

Az író és a könyv szereplőinek találkozáján másik kifogás a tetvesség említése volt. Az idősek ezzel kapcsolatban is elismerték:

– Igenis tetvesek voltunk, gyermekként a hajunkat is lenyíratta a hatóság. Bár kivételesen, de még most is akad tetű bennünk. Még lapos is. Igyekszünk magunkat kezelni.

Mivel? Már hozattam is részükre a Neociklotoxot. Csak szégyelltek ily kívánsággal bemenni a patikába.

– Tudunk mi tetves, nem cigány szépségről is. Hátha éppen attól kaptuk el? – próbálták kisebbiteni a tetvesség tényének súlyát.

A könyvet véleményezték a cigányok is, oláh és magyar cigányok, nem cigányok. Bírálatauk zömében kedvező volt, de mindkét részről nyilatkoztak szélsőségesen is. A magyar cigányok szerették volna, ha részletesebben írok a derék muzsikusokról, pincékről. A nem cigányok olvasmányosnak tartják a könyvet, de szerették volna, ha a „Teendők” fejezetben erélyesebb, parancsolóbb hangnemben írok (iskolai mulasztások, munkára kötelezés, rendőrségi éberség, szabálysértés).

Amikor az első cigányfiatalok kifejezést adtak panaszuknak, készen álltam kiállni, és egyszemélyben vállalni a felelősséget.

– Ezután sem félek éjjel végigmenni magányosan Krakkón (Nagyrészt cigányok lakta településrésze Szarvasnak), mint azt tettem egy életen át – mondtam nekik.

Talán próbaképpen, karácsony szent estéjén és szilveszter éjszakáján is hívtak beteg lóhoz, amelyek nem is voltak olyan betegek, semmiképpen sem szorultak elsősegélyre. Kimentem, az állatot megkezeltem, a percek alatt összeverbuváló-

dott tömeg pedig ezt suttogta a hátam mögött: – Bátor gázso (ember)! Nem félt kijönni közénk, nem ijedt meg!

Az éjféli kiszállás is nagy hatással is volt rájuk, de az is, hogy az öregek, Diló, Glóri, Kutjukoró és a javakorabeli Pista, Lajkó lelkiismeretükre hallgatva, le-szerelgették az izgága fiatalokat.

– Úgy volt, ahogy volt, ezután másképpen lesz! Ami volt, az elmúlt – mondták nekik. Rájuk is parancsoltak, hogy a kocsmából jövet ittasan, ne zaklassanak sem az utcán, sem a lakásomon.

– Nehogy bántsátok! Negyven év alatt sokat dolgozott értünk. Most is a cigányok jobb ügyéért harcol. Ezt akarta elérni a könyvvel is.

Még a személyi védelmemet is garantálták.

A felbőszült K.-t, Ny.-t még az is meghatotta, amikor az „Ebből nagy botrány lesz!” fenyegetésükre ekképpen feleltem:

– Az igazat írtam le.

A népszerű ragyás Glóri mindig készen volt segíteni. Házról-házra járva mondogatta:

– A cigánykönyv élethű! Igenis engem, mint vásott gyermeket nap mint nap megpofoztak a csendőrök. Ti azt el sem tudjátok már képzelni. Ha a kocsinkon vagy Zsubrik ekhós szekerén nem volt névtábla, viharlámpa, vagy sáros kerékkel hajtottunk fel a kövesútra, már szabták is ki a büntetést. Ha nem tudtunk fizetni, már írták is fel nevünket, címünket. De azt mindig fogházzal tudtuk le. Könnyű volt a nagynénémnek! Ha mentek a vásárba, a kocsierekban mindig ott ült a város szépsége, Rozi! Na mit gondoltok, miért?

Az életén át Krakkóban lakó P. M. a magyar iparos is meséli, hogy ha az iskolánál vagy az óvodánál a lovascsendőrt meglátta egy cigány csávó, már rohant is Krakkóba az úton kiabálva: – Ávén to mo! (Jön a barátod!) S már futott is a nép, ki merre látott, szérűskertbe, a kravajárásra (tehénlegelő). A csendőr pedig egyenesen a „falábú” Sándorhoz, a cigánybíróhoz tartott. – Hol az a bűnös? Reggel nyolc órára legyen az őrsön! Ha nem lesz ott, téged viszlek. Ki is adta a cigánybíró, akit kerestek, és az meg is jelent a hatóság előtt. S megkezdődött a beszélgetés, miközben egyet-egyet koppant a pusкатus a vádlott mezítelen nagylábujján.

– Ma már mi, az alkalmazkodók – mondja Lajkó – elítéljük a dögevést, a tetűt, a lopást, az ingyenélést. Az ilyeneket nógatjuk az egyenesebb életre, s arra törekszünk, hogy a nagyobb gyerekek segítsék a kisebbeket a tanulásban is. Itt van példának B. Páli, aki bízattja a kis Kálmánt. Az apróbbakat pedig mosdatja és öltözteti.

A cigányok és én is moziba járók vagyunk. Mindig ott vagyok már a pénztárnyitás után. Velem együtt ott vannak a cigány fiatalok, a cigánygyerekek is. Így szinte minden előadás előtt eszmecsérét folytat a cigánykönyv írója a hőseivel. Ott vannak: Guszti, Csorész, Kálmán, Lajcsi, Berci, Nyusznuri, Pista, Sankó, Sanyi, Tóni, Zeveja, kéretlenül is mesélik, hogy mi tetszett a könyvben és mi nem.

1985 augusztus 17-én a várócsarnokban először ült mellém "A kölyökbanda" című film vetítése előtt Zoli. Csupán az arca volt ismerős nekem, bemutatkozott: – Zoli vagyok a Marcescsók. Tizenkét esztendő, a Szabadság út 47-ben lakom.

Feltűnt kedvessége, tisztsága, ápoltsága, jó öltözete.

– Tízen vagyunk testvérek – kezdte a monológját, pedig még soha nem váltottunk szót azelőtt. – Engem a nagynéném, a családtalan, hatvanéves Irma nevel – mondta, ahogyan ők szokták, „néni” nélkül nevezve az idősebb nőt.

– Domán bácsi! Olvastam a könyvet. De mennyit kapott maga a könyvért?

Érdekes, hogy az első író-olvasói ebéden, 1984 karácsonyán, a szókimondó Puklónak is ez volt a kérdése, és akkor tudattam, hogy semmit.

– Mert ha megtudtuk volna, hogy ezt pénzért írta, igen-igen nehezményeztük volna. De így az abban írt rosszakat megbocsátjuk – enyhültek meg a válszom hallatán.

Azonnal slágertéma lett az öregek és fiatalok körében, hogy nem kaptam a könyv megírásáért pénzt. – A cigányságnak írta meg emlékül, tiszteletből, társadalmi munkában. Ezt köszönjük neki, halála után is megemlegetjük! Így vágott sokaknak egybe a szava.

Zoli gyerek, a cigány csávó, kifogásolta, hogy kimaradt a könyvből, de érhetőnek találta, hiszen bár Marcestyók (a Marci családból való) de csecsemőkora óta Irma neveli külön háztartásban, tehát nincs az eredeti családban. Nem szerepel a családtagok között, ezért hagyták ki a felsorolásnál. Vagyis minden gyermek annyit elvár, hogy a családban ott legyen az ő neve is.

Mily nagy volt a felháborodás, hogy abból a könyvből kimaradt az egész Klimaj (Bankó József) család, amit máris pótolok. Bankó József (Klimaj), felesége, asszonya Makula Katalin (Kati). Gyermekeik: Péter, György (Ember), Rozália, Éva, József, János, Mária, Katalin és Aranka. Persze van már 13 unoka is. Ezt a kifejejtést az „Ember” tisztázta egy ilyen mozicsarnokban megejtett író-szereplő találkozón. Testvéreivel körülfogott:

– Hát mi? Klimajék? Kimaradtunk!

A könyv megjelenése után már az első héten tudta minden cigány, hogy személy szerint róla vagy családjáról jó vagy rossz van-e írva benne. Cine is dicsekedett.

– Á, énrolam jót írt. Mert megírta, hogy tizenkilenc éves létemre már a negyedik feleséget nyüstölöm!

V. Sanyi is megjegyezte:

– Apámról, Dilórol, az van megírva, hogy ő a városban a központ, aki mindenkiről, cigányról és nemcigányról mindent tud. Népes családkunk büszke is erre. A könyvet olvasva mégis kissé elszégyelltük magunkat. Még azt is letagadjuk, hogy valaha a szüleink is ették volna a dögöt. Ha egyáltalán 1986-ban, a téli hónapokban még ilyesmi előfordul, az nagyon kivételes lehet.

Az 55 éves Piros is fel volt háborodva.

– Legfeljebb, mint gyermekek ízlelhattük meg az ilyesmit, de arra mi már nem emlékezhetünk.

Nagy Sanyi is hozzászólt.

– De doktor bácsi! Miért nem olvastatta át velem a kéziratot? A hibákat ki tudtam volna javítani. De a második kiadásban mosson ám bennünket tisztára! Azt a kinyomtatás előtt is akarjuk látni. Nehogy hasonló bajba essék! Az écat biztosan a gazdagok adták, akik bejáratosak magához lőügyben. De könnyű nekik! Szép házuk, bútoruk van, gazdagok! Személykocsin járnak a tanyára. Biztosan azok fürdettek és feketítettek be bennünket, jól lehet, amúgy is feketék vagyunk!

A könyv megjelenésének híre futótűzként terjedt. Örömmel nyugtáztam, hogy sok cigány olvasta, és alkotott véleményt róla. Az Árpád Szálló éttermében ebédelve például az asztalukhoz invitáltak Pursztai T., Ramos és Romhányi pincérek, vendéglátóipari dolgozók. Odaült Rác S. és Romhányi (azelőtt Ramos) J. is. Nehezményezték, hogy a derék, egész életüket szorgalmasan átdolgozó pincérek – Pursztai Elemér és Oláh István – kimaradtak a könyvből. Igazat adtam nekik. Azzal mentettem magam, hogy nem állt módomban velük bensőségesen beszélni. Tisztelőjük vagyok, nem akartam a becsületes, ügyes, még ma, nyolcvan évesen is szálegyenes, rugalmas járású Pistát kompromittálni. Hátha meg is sértődött volna.

Különben is, én a lótarással foglalkozó oláh cigányságot ismerem leginkább, mindig velük foglalkozom a legszívesebben. Elmondtam nekik, hogy a kéziratomnak eredetileg a „Negyven évig voltam a cigányok állatorvosa” címet szántam. Tanácsadóim kérésére változtattam meg azt, de szereplőim zömében

oláh cigányok. Erre aztán beszélgetőpartnereim nekem szegezték a kérdést: – Ki az oláh cigány, és ki a magyar cigány?

Már korábban kiderült, hogy maguk a cigányok – oláh cigányok, magyar cigányok – is összekeverik a fogalmakat. 1985 egyik szeptemberi vasárnapján R. S., a jómegjelenésű cigánylegény elmesélte nekem, hogy jót mulatott a ligeti pavilonban: – Záróráig a diszkóban voltam, ahol rumungricákkal táncoltam és szórakoztam – mesélte.

– Na, és kik voltak azok a rumungricák, hogy néztek ki, miként viselkedtek? – tettem fel neki a kérdést.

– Kondorosi magyar lányok – érkezett a csattanós választ. – Ki is kísértem őket a vasútállomásra!

Magyarázgattam neki aztán a rumungrica szó etimológiáját. A „rom” az cigányt jelent, az „ungri” pedig magyart. E két szó összevonásából jött létre a romungro, szarvasiasan ejtve rumungro kifejezés, ami magyar cigányt jelent. A szó végén a „ca” már kicsinyítőképző és a lányka jelleget domborítja ki.

Hogy ki a magyar cigány és ki az oláh cigány arra nézvést Erdős Kamill ciganológus megállapításait tartom mérvadónak. Egyébként meg azt gondolom, oláh cigány az, aki magát büszkén annak vallja. Mert zömük megtenné. Magyar cigány az, aki már a cigány nyelvet sem beszéli. Életnívójuk is magasabb. A magyar cigányok állnak a műveltség magasabb fokán. Ez megnyilvánul hangszílyukban is. A magyar cigányok bizonyos becsméréssel jegyzik meg: oláh cigány. Az oláh cigányok pedig a hangjukban némi illedelemmel ejtik ki az arramenőre, hogy magyar cigány. Ha a moziban megjelenik egy lány nadrágban, kifestve, már mondják is rá az oláh cigányok: rumungrica. Ez némi kiközösítést is jelent az oláh cigány társadalomból. Nekik konzervatív törvényeik vannak az öltözködésben is.

A könyv megjelenése óta is megállapíthattam, hogy ahogyan csökken az oláh cigányok száma, oly arányban növekszik a magyar cigányoké.

– Na, és kik a már nem cigányok? – kérdezték többen az író-olvasó találkozón. Ezt így meghatározni nem lehet, döntse el azt ki-kí maga egyénileg vagy családjában. Egyszerű lenne megválaszolni. Nem cigány az, aki nem tartja magát cigánynak. S ez a leghitelesebb fokmérő. Nincsenek itt írásban lefektetett merev szabályok, nincs erre törvény. Természetesen a ma már beolvadt, de egykoron még cigány ősökkel rendelkező személyek. Beilleszkedett pedig a magyar cigányok túlnyomó része, s az oláh cigányok jelentős hányada. Nem perdöntő még az anyanyelv sem. Lehet valaki cigány anyanyelvű, mégis beilleszkedett, integrálódott, de lehet valaki magyar cigány, viszont élete, magatartása még

putrinívójú. A beilleszkedést segítik elő az egyre szaporodó vegyesházasságok is. Nem lehet cél anyanyelvük elhagyása, szokásaik, hagyományaik megtagadása. Egyedül intelligenciájuknak, tudásuknak, felfogásuknak a helyes irányba történő terelése. A beilleszkedett cigányt soha senki nem fogja azért megszólalni, mert beszéli a nyelvüket, ismeri a cigányzenét, táncot, tudja a meséket. Ugyanakkor becsülettel dolgozik, megállja helyét a munkában, az üzemben, a társadalomban. Hiszen talán a magyarok nem lopnak, nem verekszenek? Hányszor szemünkre is vetik cigányok, ha látják a Kékfény-ben, hogy nem cigányok törtek be valahova, vagy prostituálódtak: – Pedig magyarok! – mondják.

Könyvhatás

A könyv megjelenése óta is hétről-hétre járom az oláh cigány házakat, felfedezek-e olyasvalamit, ami némileg a könyv hatásának is betudható. Örömmel láttam, hogy a könyvből több képet a Fényképész ktsz.-ben kinagyíttattak. Portrét, családi fotót is. Babi berámáztatta a férjéről, Lajoskáról készült képet, melyen az mohón szopja anyját, Villáját. Kedves emlék számára, annál is inkább, mert már nekik is három apróságuk van. A legkisebbnek 1985 december 9-én tartották a keresztelőjét, mely alkalomból birkát vágtak. A számukra kiutalt „krakkósi” házukban volt hely asztalt teríteni a vendégeknek. A gyermekeknek természetesen a szobaföld jutott. Erről a szokásukról nem is mondanak le. De ugyanennek a napnak a délutánján magam is elgyönyörködtem – nem túlzás ezt mondanom – életem egyik legemlékezetesebb, legmeghatóbb cigányházi zsánerképében. Belépve az egyik tágas, tiszta, bebútorozott, meleg szobába, láttam amint a gyermekek a földön ülve ették estebédjüket B. I. lakásában. A két vendéggel együtt nyolc apróság – hiszen a legidősebb is csak második általánosba járt – szanaszét ültek a szőnyegeken, pokrócokon, lábuk között egy-egy fehér bögre, s abból evőkanállal meregették a tyúkhúslevest, amelyben akadt ugyan egy-egy darabka hús, de tészta, zöldség, krumpli nem. Tálalt az anya és rendezgette őket az apa.

Buja felnagyított mellképe is ott van Irmánál a falon. Lajkó pedig büszke egykori szép, aranypej lovára. A fotó révén a város számára is megmarad emlékek a már 1965-ben is pompázó kravajárási nagy topolyafa, amelyet évről-évre tépáz a vihar, s ől a „növényvédelem” – a környezetszennyezés elrettentő példájául. Pár év után még a térképről is letörölhetik. (Valamikor természetes, egyedülálló fákat is feltüntettek tájékozási pontként egyes térképen.)

A szülők haladó gondolkodásának, az iskolának, de egy kis részben a könyvnek, a sok-sok négy szemközti elbeszélgetésünk eredményének is betudható,

hogy egynéhány fiatal – Ember, Éjfél, Zsolt – rádöbbsent, érdemes lenne valami szakmát tanulni. A lótarás hanyatlóban van. Egyre kevésbé kelendő cikk, mindinkább lanyhul a piac.

A könyv hívta fel a figyelmüket „őshazájukra” Indiára is. Meséltettek. Pukló már hozta is a könyvszekerényéből az atlaszt. Kérte, hogy magyarázzam el Indiát és az őscigányok vándorútját, azt, hogyan jutottak el idáig. Még arra is megkért, ha netán még egyszer rá tudom magam szólni egy delhii útra, vigyem magammal őt is, legalább megtaníttja az ottaniakat arra, miként kell a lóval bánni. Ott maradna szívesen, akár évekre is. Hazajövet lenne miről beszélnie az itthoniaknak. Gondoltam magamban: – Óh, Bombayben, ha ilyen lakása, bútora, autója lenne, kijárna részére a „rangos polgár” cím és az azzal járó megbecsülés.

P. Péter a könyv elolvasása óta még jobban élvezi az autóvezetést. Nem hiába meséltem neki más vidékekről, tájakról, hogy ott Indiában mások az emberek, más a viseletük, a lakásuk, a szokásaik. Azóta még inkább gyönyörködik a hazai hegyi tájakban. Most jobban észreveszi, hogy mily szép a Mátra, a Bükk.

– Szívesen fogadnak meg fuvarba a magyarok is, mert tetszik tudni, én tudok viselkedni. Tudom, hogy mikor, hol, mi illik, nem úgy, mint sok oláh cigányfiú, férfi. Kedvelnek is az utasaim – büszkélkedik.

Sokan felfigyeltek a könyvben arra is, hogy nem egészen jó a rokonházasság.

– Igen ám – érvelt R. P. –, de mikor én szeretem N. Sz.-t és ő is viszonzszeret engem! Egy vér vagyunk az igaz. Szomszédok, gyermekkori játszópajtások, és annyi minden összeköt bennünket. Nincs ennél egyszerűbb. A szülők, nagyszülők, a testvérek is segítettek abban, hogy összekerüljünk. Mi, meg a kis vagyunk is, a lakás, bútor, a ló.

Könyv hatására hívtak meg V. Zs. és R. P. Sz. kislányuk keresztelőjére, még a keresztapaságra is céloztak. G. I azért kopogtatott be hozzám az éj sötétjében, hogy legyek fiának bérma-keresztapja. R. Gy és R. I. a kis Barbara születésnapjára invitáltak. – R. A. és B. G. fognak nótázni – agitáltak. – Ildi pedig rózsás fejkendőben, vizitkában, szoknyában (rokolya) fog cigánytáncot ropni. Azt még a tévé is felveheti!

Két ponton nem értem még el komolyabb kézzelfogható eredményt. Az egyik a környezetvédelem, a másik a törvényes házasságkötés.

A virágokat, fákat sem a lakásban, sem az udvaron nem szeretik, de még a köztereken sem. Sokan nem adnak a külső csínyre sem, kivéve Bözsit, Marit. A város lakóiból megvetést vált ki a sok kívülről elhanyagolt ház. Noha elegendő feladatot ad nekik a gyerekeket és a lakást rendben tartani, azért erre is figyelmet kellene fordítaniuk. Esetleg befoghatnák a gyerekeket. Odabent játszik, te-

referél, tévézik a féltucatnyi gyermek. Miből tartana azoknak gereblyét, seprűt venni a kezükbe? A környezetvédelemre való nevelést el kell tehát kezdeni az óvodában, iskolában.

Ma már oly szép és takarosan berendezett szobáik vannak (B. és M. a példák), hogy azokban nyugodtan vizsgálhat az orvos, leülhet a pedagógus, de a ház előtt, vagy az udvaron csak behunyt szemmel lehet menni. Nincsen igényük rá?

A könyvem megjelenése óta is több menyasszonyfátylas ünnepélyes, és több „csendes” cigányházasság jött létre. Előbbiek a város nyilvánossága előtt, utóbbiak annak kizárásával történtek. Koszorú ékesítette az éjszemű Gyivajt, az őszutón P.-t. Előbbit B. J. vette nőül. A Ragyás Glóri szájából a menyasszonyos háznál hangzott el az „ásó-kapa”. A fényes lakodalom a Csicsely Pál Művelődési Házban zajlott le. Az anyakönyvvezetőhöz nem mentek el. Pedig szerettem volna hallani az esküvőt követően a Balogh Jánosné nevet a János Gyivaja helyett. A koszorú és a fátyol megvolt. Mint a "lakzi" (abav) után Mackó mondogatta: –Az oláh cigányok tartják a koszorú előírást és fogják is tartani. A lakodalmas menet Kutytutól a fényképészig, onnét a krakkói kultúrházig tartott, zenéltek, nótáztak, táncoltak. P. fehér uszályát csak a fényképész előtt pillanthattam meg, mert a sudártermetű, jóvágású C. luxusautón vitte odáig is és onnét is a Vasipari éttermébe. Már örök hűséget csak egymásnak esküdött a bájos Szumunyi és Pali. De immár egy éve mindig együtt látni őket, még a moziban is, nem úgy, mint a legtöbb párt.

A nemcigányok is előszeretettel olvasták a könyvet, egyöntetűen olvasmányosnak ítélték. Tartja magát Szarvason a könyvben leírtak ellenére is az a nézet, hogy a tanács fogadja be a más településről érkező cigányokat. Azóta is magyarázom, hogy ez nem állja meg a helyét, és nem felel meg a valóságnak.

Akkor mi a valóság? A szarvasi oláh cigányok túlfűtött barátsága és vendégszeretete a magyarázat. Ők fogadják be sorsüldözött, szerencsétlen vidéki rokonukat, ismerősüket, barátjukat. 1985-ben vette magához N. K. és neje az utóbbi két fogyatékos öreglány nővérét Sz.-ről, tehát nem ők költöztek hozzájuk, hanem azokat hozták ide. A légynek sem ártanak. Úgyszólván el sem hagyják az udvart. B. és D. Lolojnak adtak otthont a két apróságával. De néhány hónap után eljött értük, s visszavitte őket az ember. Vagyis itt találnak otthont az özvegyek, elváltak, árvák.

Hoznak vidékről asszonyt is. Most bukkant fel a ragyogó Hajnal N. Guszti oldalán Sz.-ről.

1985. június 4-én előadásra várok a mozi előterében. Két magyar aszszony beszélgetését kihallgattam.

– Na itt vannak csapatostul mindig, hangoskodnak, rengeteg a pénzük, nem kell már a dög, csak a piacon a kövér tyúk. Azt bezzeg elkapkodják! A tanács befogadja őket!

Kötelességemnek éreztem, hogy azonnal magyarázatot adjak:

– Nem a tanács fogadja be őket, hanem a szarvasi cigányok adnak szállást a vidéki rokonoknak. A dögezés szűnőben van, a tyúk pedig a baromfipiacon eladó. A tanyasiak azért nevelik, hogy pénzt lássanak, s annak adják, aki többet a fizet érte.

Házasság

Az esküvőt, a lakodalmat követő hajnalon Gyivaj nem Baloghnéként, Potyka nem Bankónéként, hanem csak lánynevükkel vonultak el a nászéjszakára, mint Gyivaj, mint Potyka. Még mindig sajnálom, hogy így történt.

Pedig így is nehezen született meg a frigy. Egyik is, másik is.

Az előbbi esetben a két család kapott hajba egy löügyön. Már-már úgy látszott, hogy „véres húsvét” lesz. A Nyuszeszték nekimentek a Kutyuestyéknek. Végül mégis megcsendesedtek. A fiatalok ellentétét is legyőzte a szerelem.

Az utóbbi sem volt sima házasság, hiszen a hozott gyerek már karon ülő volt. P. is évődött, mert amikor gratuláltam a menyasszonyságához, a karikagyűrűhöz, lehangoltan köszönte meg:

– Igen, igen doktor bácsi! Jó is lenne az, de én nem akarok olyan fiúhoz menni, aki minden este odavan. Ha egy fiú megnősül, éljen a családjának! A vőlegény szerelmes volt, engedett.

Annak is örülni lehet, bár erőszakolni nem kell, ha az érzelmek vegyes házasságra vezetnek. Ha a magyar fiúk (gázsók) a szép külső mögött meglátják a cigánylányokban azt az embert, aki méltó a házastársi szerepre, s meg fogja állni a helyét a házasság kötelékei között is. A szépséges és kíváncsú cigánylányt nem csak partnerül használják, avagy modellnek, mint a művészek, akik, ha szépet akarnak festeni, mintázni, kihez is folyamodnának máshoz? (Zingora, Zingorella.)

Szarvason az oláhcigányok jó része ma is csak a cigányházasságot ismeri el.

Megkötöttségnek tartják mind a tanácsi, mind az egyházi esküvőt. Minek az? S már példálózna is: B. a mama és Gy. a menyé koszorúban esküdött. Így nevelik lányukat is, fontos, hogy uszály is legyen. De a fiaik házasságkötését sem szorgalmazza a tanácson. Elég, ha a tiszteletbeli vajda adja össze őket, esetleg a feszületnél. Nevelt fiuk, Pista is hiába hozta el a bűbajos Julit cigányfeleségnek,

az fűvel-fával megcsalta. A válási ceremónia csak annyiból állt, hogy a volt férj kikísérte az exfeleséget a buszváróba. Megváltotta neki a jegyet, s az egyhónapos asszony talán terhesen, pityeregve utazhatott vissza szüleihez Csabára, hóna alatt szorongatva kis batyuját. Mennyivel egyszerűbb ilyen házasságot felbontani. Nem, hogy a bíróság, de még a vajda sem kell hozzá. Mire való az, ötször is, hatszor is koptatni ott a folyosót. Ott ácsorogni, izgulni, s nézni egymással farkasszemet – mondogatják. Példát is hoznak: N. J. házában a legidősebb fiú lakodalmát tartották. Mivel akkor éppen az örömapának nem volt pénze, a ceremónia költségét a két fiútestvér vállalta magára. A hét lány csupán belesegített. Már közeledett az éjféli, az átöltözés és a menyasszonytánc órája, perce, vagy már csak pillanata, a mulatozás teljes mámorban zajlott. Hirtelenjében a szoba közepén termett három férfi, és már szöktették is a menyasszonyt, a szép kis feleséget. A meglepetés csak a „riadómásodpercig” tartott, mert a vőlegény az újdonsült férj, István felkiáltott: – Sebaj! Ha a menyasszonyom megszökött, itt van helyette Mari, a régi szeretőm! –, s dárídóztak tovább. Négy napig ettek-itak, vigadtak. Békében és nagy boldogságban éltek. Egyszer aztán az ember mólésan beismerte: – Hiszen amaz úgyis csak érdekházasság lett volna, szerelem nélkül, a romnyim hozott volna hozományul egy ekhós szekeret két lóval. De bejött az a menyasszonytáncos, úgy tűzbejött a beugrott feleség.

A cigánylány mit visz a házasságba? Egy dunnát (jékh périna), egy párnát (jékh séránd), no meg elgy lepedőt (jégh cöló). Volt is mindig keletje a tollnak (por). Ha meghalt valaki, már volt is vevő az ágyneműre. A nagyvárosokban éltek a módos tollasok. Eltulajdonítani is hálás volt, hiszen minden hely egyforma a világon. S egy dunnában hat kiló toll már szép summa, megéri a kihalt házon a lakatot.

Sajnálattal állapíthatom meg, hogy az oláh cigányság körében a törvényes házasságkötések száma alig emelkedik. A könyv megjelenése óta e téren nincs számottevő javulás. Viszont dicséretes, hogy az iskolában munka és szórakozóhelyen oldódnak a nem cigányok a cigányokkal szemben, s ez fordítva is áll. Nem hallani már a megjegyzést: – Te krakkósi!

Gyermek

Lelkiismereti kötelességemnek érzem, hogy cigánytárgyú irodalmi munkám második részében is szóljak az érdekükben. Nem véletlen, hogy fényképeim tekintélyes és legszebb lapjai őket ábrázolják. Miért van ez így? Mert szépek, ártatlanok. Oka annak az újszülött, hogy egykoron az ekhós szekéren, sátorban, majd putriban, később házban, ma pedig lakásban, szülőotthonban látta a meg a napvilágot? Az ifjúság, az oláh-cigány ifjúság is a jövő! Megérdemli, hogy az állam, a társadalom a középpontba helyezze, s a kérdésnek kellő súlyt adjon. Ebből kiindulva, ezt alapul véve emelem fel szavamat érdekükben. A cigány gyermekeknél, fiataloknál, közel sem látom azt a szellemi, fizikai fejlődést, testi felépítést, mint a nemcigányoknál. Mert táplálékuk még szegényesebb, nincs még a közepes igényük sem kielégítve. Hiányos a tanulásuk, a képzésük, nem elegendő részükre a kalória (kjul), nem elegendő táplálékukban a fehérje, zsír és szénhidrát, az ásványi és nyomelemek. Baj van, nem csak ezeknek a mennyiségével, hanem minőségével, arányával is. A könyvem megjelenése óta is baj van a vitaminellátásukkal, pedig nyomatékosan felhívtam rá a figyelmet, szülőknél és intézményeknek. A citrom télen továbbra is a hordóskáposzta. Szarvason a cigányfiatalok növésben, magasságban, testsúlyban, erőnlétben messze elmaradnak a magyaroktól. Csontozatuk, izomzatuk több kívánni valót hagy maga után még ma is. Hol vannak az atlétáik, birkózóik? Pedig genetikai adottságaik megvannak a kiemelkedő sportteljesítményre. Noha már sok jót el lehet róluk mondani, s évről-évre többet. Az én jó tapasztalataim persze – hivatásomnál fogva – itt is a lótarással függenek össze.

1985. március 1-jén B. I. lakos lovát kezeltem. Kísért a gazda, s négy apróság. Figyeltem a csodálatosan tetszetős lovat (izdrávnú grászt). Szemlélttem tojásdaganatait (a csánkokon duzzadt nyálkatüszők). Mire észrevettem, a hatéves siheder Páli a trikója alól kihúzott ruhakefével már ápolta is a lovat. Megdöb-

bentem, sőt meg is ijedtem. Úgy bújt át a sreifa (választórúd) alatt, hogy az apja, Pista sem látta.

– Nem félsz? – kérdeztem.

– Náj (nem) – válaszolt mosolyogva, még hófehér fogai is csillogtak. – Így lesz aranyszínű!

Az apa megtoldotta a fia válaszát:

– Így nevelem őket, beléjük oltom a lónak a szeretetét. Amint szaladni tudnak, első útjuk mindig az istállóba vezet. Megvan-e a ló, eszik-e, tiszta-e? Magam nem is győzőm a lovak körüli munkát, le vagyok százalékolva. A veséim! Nyuszika – a farkastorkú – a lófelelős egyébként.

Mi van a cigánycecsemőkkel 1986-ban? A hatóságok a megmondhatói, hogy hány magyar gyermek kerül állami gondozásba, mennyiről mondanak le a szülők, hányat dob el az anyaja örökre. Ezzel szemben Szarvason a cigányoknál? Legfeljebb az árvák, a félárvak, a megszorultak rokoni neveléséről van tudomásom. 1986 újévén Pista, a félárva önvallomásában az alábbi módon nyilatkozott:

– Soha nem éreztettek velem megkülönböztetést sem nevelőszüleim, sem testvéreim, azok is befogadtak. Mindig ott ettem, ahol ők, mindig úgy jártam, mint a testvéreim. El sem hiszem, hogy nem a saját gyermekük vagyok. A fiúk szobájában alszom, és nyitva előttem minden. A 15. születésnapomra a szép szobában, a nagy asztalnál terítettek, herendivel, gyertyákkal. Megajándékoztak, ígérik, ha megnősülök, külön szobám lesz.

Leírom a gyermek iránti szeretet másik ragyogó példáját is. Korán meghalt Terka. Kálmán 10 évesen, Sólyom négyhónaposan lett félárva. Tíz év óta járok Lajcsiékhoz, a nagy lótartókhoz, a sok gyermek között soha nem vettem észre, hogy ők nem édes gyermekek. Ezt megtudva, gratuláltam a nevelőszülőknek. A legmesszemenőbb elismerésemet fejeztem ki, s további sikert kívántam a nevelőnőnek.

– Nisz tuké! (Köszönöm neked) – válaszolta örvendezve és büszke önérzettel – majd folytatta. – Tetszik látni doktor úr! P. is csak szorultságból nevelődött itt, már egy hónapja elment, vidékre nőült. Azóta sem találom a helyem. Ha ágyazok és üres a helye, akarva nem akarva kicsordul a könny a szemeimből. Pedig így is vannak kilencen, de ez az egy mégis hiányzik. Hogyan is mondta az apát úr, mikor itt járt? A pásztor keresi az egy elveszett bárányt, ezért magára hagyja a kilencvenkilencet. S ha megtalálja, az egynek örül. Így vagyok én is.

Elgondolkodtam a hallottak után, hogy milyen szép vonások vannak bennük, s milyenek is lehetnének a sok rossz ellenére a cigánygyermekek (hangoskodás, a járókelők molesztálása).

1986 újév napján S. Gy. a Klucsjar utca 7/1. szám alatti lakos 55 éves állami gazdasági szlovák dolgozó reggel megjelent nálam.

– Tessék két receptet írni, mert a malacok, süldők gilisztások.

Elintéztem, s ő megköszönte.

– Na és mi van a szomszéd lovazó cigányokkal? – kérdeztem – hogyan viselkednek?

– Nincs azokkal kérem semmi baj! Sőt, idős anyósom jóidőben kiül az utcára, és gyönyörködik a négy gyermek cigánytáncában. Dalolnak, nótáznak, táncolnak. Köszönnek mindenkinek, udvariasok. Nem lopnak. A rossz hírű oláh-cigány gyermekeket még el is zavarják a környékről. A minap is eltanácsolták Pöttyöst.

Egyik-másik iskolás lányt, fiút már megtanítottam „cigányosan” írni. Könnyebben jön a lovári szavak fonetikus írása. No de honnét is tudnák? Pedig a jövő generáció megérdemelne egy kis ilyen irányú törődést. Akadna is iskola, a kisegítő, vagy éppen az elit, ahol legalább egy pedagógus tudna nekik segíteni. Igénylik a cigányzene, a cigánytánc tanítását. A cigánynéprajzot is magukévá tennék. Vagy megnéznének az új művelődési házukban cigány bábszínházat, cigányszereplőkkel, ehhez azonban ki kell nevelni a cigánypedagógusokat. Tanuljanak cigányul, hogy ők is taníthassák azt. Ez nem lenne elszigetelés, külön iskola, külön osztály, hanem külön órában, külön foglalkozásokon tanulhatnák azt a magyar mellett, ami nekik testhezálló, ami az övék. A cigányhagyományokat, a meséket, szokásokat. Elhagyva a kivetnivalókat, hangsúlyozva a megőrzendőket, a cigányság örök kincseit, kulturális értékeit.

– Nálam is közelgett a családalapítás ideje – mondta R. S. – olvastam a könyvét s abból megértettem, hogy a rokonházasság nem üdvös. Mivel Szarvason majd mindenki első-, másod-, harmad unokatestvér, elmentem hát Kalocsára és hoztam a Vidák Zsuzsa oláh-cigány famíliából. Magasat, karcsút, szépet, nézze meg mindenki! Felfrissítem a szarvasi vért. Gyermekeink lesznek olyan magasak, mint a kosárlabdázó főiskolások. Lám N. G. is mily eszményi lányt hozott Szegedről. Vajon megértik-e a szegedi, kalocsai diszkóban, ha valamelyik kacérabb lánynak a mutatóujjal megvakarják a tenyerét? Mert idehaza nálunk ez bevett szokás, s ha a lány a birizgálást viszonozza, már tűnhetnek is el a ligeti pavilonból a bokrok közé!

– De elébb még a sportban is kell tenni magunkért – vált témát beszélgetőpartnerem. – 1985. július 20-án rendeztük meg a megyebeli cigányok versenyét. Egy autóbusz kevés is volt az emberek utaztatására. „Ember” megnyerte a távolugrást, 200 méteren Sanyi is első lett. De a focicsapat hiába készült fel

a vetélkedőre, nem jutottak el. Vakarta is a fejét Gyurka bácsi, mert Velencei György és Kati néni egész életüket feltették a cigányok felemelésére, nemcsak a sport, hanem a kultúra terén is.

A járási tanácsülésen 1954-ben Demeter J. és Janecsókó J. vetették fel először a sportpálya szükségességét.

– A mi életünket a társaság jellemzi – mondogatják az érintettek. – Szeretnénk, ha az új klub lenne a középpont. S hiába, vissza-visszavágyunk mi Krakkó közelébe, ha nem is lakni, de szórakozni.

Hiába vásárolt takaros családi házat a Zöldpázsiton (Szarvas egyik városrésze) B. G. és B. M., nem tudtak meghonosodni, nem tudtak összelelegedni az ottani lakosokkal, szomszédokkal. Idegen volt tőlük minden, mint Csabacsűdön, Békésszentandrás, Kondoroson. Beszéltek, köszöntek, de szórakozni mindig visszakívánoztak Diló vagy Kutyukóró „sarkára”.

– Az üzletben is a tömeg segít bennünket. A gyűlésen kitaláljuk még egymás gondolatát is.

Két év után meg is váltak zöldpázsiti otthonuktól, és feljebb jöttek. Házat cseréltek, bár a régit is kimeszelték, de az újat is bepucoltatták. Itt már hamarabb felkeresi őket a rokonság.

– Nekünk is messze volt onnét feljönni, s a többieknek sem akaródzott oda lemászkalni.

Táplálkozás, egészségügy

A táplálkozás és az egészségügy elválaszthatatlanok egymástól. Az utóbbi két évben több oláh cigány családnak is változatosabb lett a táplálkozása. Ebben szerepe volt a cigánykönyvnek is. Mihelyt bejött 1985-ben a zöldség, a retek, saláta, uborka, naponta keresték fel a zöldség- és gyümölcsbotot. Nem volt foganat nélküli a sárgarépa, karalábé, petrezselyem, zeller fogyasztására történő agitálásom. Ma már sokan tudják, hogy mi a vitamin. Elhiszik, hogy az „A” hámra, a „D” a csontokra hat. A „D” vitamint a lovakon keresztül loptam be az életükbe. Ha télutón, tavaszon szükségük volt az istállózott lovuknak „D” vitaminra, hogy szilárd, erős, acélos legyen a csontozata, akkor a sokat „szobázó” gyermeknek is. Mindjárt kevesebb lesz az angolkór.

Mindenki csodájára járt, amikor Jankó 1985. december 9-én 250 kg-os hízott sertést vágott. Azelőtt az ilyesmi ismeretlen volt. 1986-ban már sok háznál vágnak. 1986. január 27-én Izidornál rendezett író-olvasó találkozón Balla megjegyezte.

– Írja meg, hogy ezen a télen sok oláh cigány háznál vágnak hízt.

Készítenek kolbászt. Julika már hozta is tálcán a kamrából a frissen füstölt vékony kolbászt. Megterített, tányért, evőeszközt tett oda. Kenyeret és savanyúságot rakott mellé.

Már afelől is érdeklődtek R. Marika nénitől, hogy miért a farkastorok, a járóképtelenség, a dadogás, az epilepszia, a szellemi fogyatékoság?

Egyikük engem is felkeresett, B. P.

– De doktor bácsi! Maga valamelyest ért az egészségügyhöz is!

– Igen – válaszoltam – az általános műveltség szintjén.

– Mondja már meg, miért soványodom az utóbbi időben?

Mit tudtam felelni?

– Ezt ki kell vizsgáltatni. El kell menni a körzeti orvoshoz, majd szakorvosi rendelésre. Na és more (barátom), az életmódja?

– Igen, lehet, hogy habzsolom az életet, s tudom, hogy ez megárt. Ezen túl igyekszem mértékletesebben élni, ez biztos segít. Felhagyok a csajozással is. Nem italoزم, a dohányzásról is leszokom, ha tudok! Az is lehet, hogy mióta a malomban a csúszdánál eregetek, a por is megárt.

– Hát igen, azt szokni kell – válaszoltam. – És rendszeresen járni orvoshoz! Vannak ipari ártalmak is és azt se feledjük, hogy „nem szokta a cigány a szántást.”

Most már őszinte lett.

– Ja! A lányozásra is ráfizettem. A szépséges, ingerlő és kihívó L. lány körül is legyeskedtem. Hagyta magát simogatni nemcigány létére, még azt is megengedte, hogy megszorítsam a kezét. De, amikor arra került a sor, bevallom magának szemem köpött! Hát kell ez nekem? Óvatosabb leszek! Elvégre is szép asszonyom van, a két gyerekkel is illik törődni. Kár volt azért a békéscsabai kiruccanásért is. Tetszik tudni ott üdültem egy márványtestű kis szőkénél két hónapig. 1985. karácsonyán mégis elvett egy magyar lányt „feleségül”, Évát elzavarta Pulihoz. Puli felesége P. nővére.

Bizalmasan megkérdeztem tőle.

– Mi magyarázza nem egy családban ma is a tíz gyermeket?

Gondolkodik, majd kis idő múlva válaszol.

– A műveletlenség, a tanulatlanság, a maradiság, a nemtörődömség, az ital, a feslett élet, a mértéktelenség. Mindezt tetézi az állam nagylelkűsége. A szép családi pótlék! De legyen az bármennyi, tíz gyermeket csak egyszer is jóllakadni nem kis összeg.

Majd vége lesz ennek is! Vannak már kezdeményezések. Ismerkednek az Anteovinnal, a prevencióval, a művi abortusszal. Az orvosok érzik is a kérdés súlyát.

A haladó gondolkodást támasztja alá Diló veje Csepelről, aki katona s itthon van látogatóban.

– Három csemetém van. Elég is!

Rábólint az asszonya is, miközben szoptat.

– Budapesten is a tanács segített a legtöbbet, amikor kiemelt bennünket, a szüleinket a putrisorból. Most 1986-ban már jó dolgunk van. Van mindenünk! Házunk, lakásunk, munkánk. Ezt meg is kell hálálnunk, az állam is elvárással van. A táplálékunk jó, egészségügyi és gyógyszerellátásunk kifogástalan. Hogy mi volt, azt már csak az öregek elbeszéléséből tudjuk, de magunk nem ismerjük,

és nem is akarjuk. Soha nem is hagyjuk el a hazánkat! Lehet, hogy van, ahol jobb, de azért meg is szenvednek! Enni-, innivaló ily bőségben sehol sincs! És ahogy hallom megfizethetetlen az orvos, a gyógyszer, a kórház. Itt még el is prédáljuk, kidobjuk.

– Ha lejárt a felhasználhatóság határideje, szükség esetén adják a lovaiknak – teszem hozzá. – Véték a drága Tetránért, vitaminokért.

– S milyen jókat eszünk! – világosít fel a messziről jött rokon. – Tessék meglátogatni, megízlelni a birkapacalt, jobb, mint a kocsmákban a marhapacal. Csúszik rá a sör. Nem ismerjük a sündisznót, a vízipockot.

Bizony, az idejövetelemlkor, a Gödörben járva nem egyszer hallottam, amint Kuti odakialtott a kis Gipszesnek.

– Sanyi! Hozzál egy vödör vizet! Megyünk a nagy gátra ürgét önteni! Ott ágaskodnak sorjában. Ebédre megsütjük. A hullámtérben másszatok fel a nyárfákra. Szedjete varjúfiókákat!

Ezek ma már fájó emlékek. Az élelmiszerboltok, a vendéglátóhelyek, a baromfipiac le tudják mérni, hogy a cigánykönyv megjelenése óta mit javult az életnívó. A dögkolbász, a füstölt dögsonka már a múlté. Igaz, ott a szeméttelep. Meg is kérdeztem Jankót, ott hogyan mennek a dolgok.

– Tyúk, süldőhulla kerül-e a szemét közé?

– Magának nem mondok semmit, mert megírja! – mondta válaszul, azzal elkotródott.

Az egészségügyhöz sorolom a tisztálkodást, az öltözködést is. Az utóbbi is egyre higiénikusabb. Mindenki látja az utcán. Ha ruha teszi az embert, akkor a cigányság nagyot lépett előre. B. T-nél végignéztam, hogy Csita mosta tálból a gyermekek haját, fejét.

Példáan fejlődik az oláhcigányság egészségügye. Mind nagyobb sikereket érnek el. Látogatottak az orvosi rendelők, az orvosi intézmények. Sokat javult a közegészségügy. Az egészségügyi hálózat a tanúja, hogy a lakáshelyzet után e téren lépett a legnagyobbat az oláhcigányság. Az egészségügyi adatszolgáltatás is megfelelne rá. A szülőotthonnak, a csecsemőgondozónak, a rendelőintézeteknek, a Köjál és szociális előadóknak az asztala e témában nyilatkozni. Ma, amikor nem utópia a sok segély, családi pótlék, a Gyes, a rokkantsági-, az öregségi járulék. Valamennyi sikere a szocialista rendszerünknek.

A sok negatív, rossz emlék ma már ijesztő nosztalgia. Kezdő évemben, Krakóban sokat elbeszélgettem a körzeti orvossal, aki több lovárinak szóvá tette.

– Miért van az, hogy az állatorvost előbb hívják a cigányok a beteg lóhoz, mint engem, az orvosukat a beteg kisbabához, gyermekhez, felnőtthez, öreghez?

– Ja kérem! – volt a válaszuk – a lóból csak egy van, de gyerekből? Ha a ló megdöglik, nem tudunk helyette másikat venni, s anélkül minek is élni? De a gyerek, ha meghal, születik helyette még ötször annyi, hogy kilegyen a tucat!

Lakás

Szarvason, de másutt is a Gödröket a vályoggödrökkel azonosítjuk. Itt épültek a putritömbök, a putrisorok, az agyag közelsége miatt. Itt volt sokaknak a munkahelye. Megrendelésre itt vetették a vályogot a vályogvető cigányok. Szuszka, na meg Nuna beszél erről az időről. Mert ő is a Gödrökből került a városközpontba.

1986-ban már bátran lehet írnom „Krakkó” megszűnéséről. A könyv megjelenése óta is vita folyik arról, hogy Krakkó miről kapta a nevét, tehát egy vagy két „k”-val írjuk-e.

1986 újévén már 20 új, modern, padlásszobás kockaház áll, a legtöbbjét lakják is. Másik tíznek a betonalapjai már megvannak. Ennek megfelelően kopnak a kis krakkói házikók. Tehát modernizálódik. Ennek ellenére 1986-ban is Krakkóban van a legtöbb oláh cigány ház, e városrészben a legtöbb az oláh cigány lakos. Mementónak még kedvem is volna meghagyni a három típusházból egyet-egyet, s azt a mindig frissen meszelt, kék „coknis” kis putrit a Bartók Béla utcában, melynek házszáma az utcán a szelemengerendára van szögezve, s ahol nem egyszer meg is jegyezték: – Doktor bácsi nem szégyell bejönni, leülni, kezét mosni, diskurálni és enni is? A gerendát még ágasfa támasztja alá, padlója természetesen nincs.

Még azt a házat is jó lenne meghagyni, ahol 1949-ben életemben először láttam keménycserép gyűjteményt. El is báméskodtam rajta. A hátsó fal hófehér volt. Az egész putri ragyogott. Magyarcigányok lakták, Cs. J. és három búbjáros rumungrica szépítgette. A régiségkorszakot évtizedekkel megelőzve, a falon félkörívben voltak három sorban a szebbnél szebb keménycserép tányérok. Voltak virágosak, rózsásak, galambosok, madarasok, búzakalászos, gyümölcsös. Mindenféle színben. Harminc darabot számoltam meg. Azután az örökösök elvitték vidékre. Ki-ki a neki tetszőt.

Szívfájdító lenne nem látni többé N. S. putriját, ahol öt generáció élt egymás mellett nyomorogva, éhezve és fázva. Az utóbbit ma már az oláh cigány fiatalok nem tudják elképzelni. Hogy is tudnának abban lakni, élni?

Nyelv

Miklosich nyomdokain haladva, a jelenlegi felfogás is azt erősíti meg, hogy az indiai, árja nyelv, és a cigány nyelv is az. Közelebbről meghatározva ind származású, bengáli, pandzsáb elemekkel. A New-York-i Columbia egyetemen, a cigány tanszéken magam is hallgattam, hogy a cigány nyelv elemzésével ma már a fél világ illetékes tudósai foglalkoznak. Hosszú vándorlásuk alatt milyen nyelvegyveleg is jött létre? Mai ismereteink szerint sok szanszkrit elemet is tartalmaz. Bír hindusztáni jelleggel is. Sok abban az indiai szó is. A szókincsük majdnem fele az illető ország nyelvéből van. A legtöbb szavuk B., K., és P. kezdőbetűs. A vándorlás során a lovári cigány nyelv tartotta meg a legtöbbet az ősi jellegből. Indiai gyökerét először Vályi István református lelkész mutatta ki hollandiai tanulmányútja során (1776), amikor ott indiaiakkal találkozott. Későbbi kutatások megerősítették ezt a megfigyelést. Egyebekben Bécs is nagy cigány nyelvtudományi központ.

Figyelemre méltó, hogy ha a nyelvek tisztaságát elferdíti a trágár beszéd, akkor az oláh-cigányok tisztán beszélnek. A parázna szavakat, kifejezéseket tiltják. Zsargon elszólásaikban nem emlegedik az Istent, a nemi szerveket és a nemi aktust. Inkább szeretik használni az ismerteken kívül, hogy rohadjak meg, itt rogyjak össze (Rákló), rohadjon le a csizmám (Mohácsi K.), ragadjon oda a tődöd (Manyi). Illendőnek tartom megemlíteni, hogy a cigány nyelv is olyan, mint a többi. Sokan úgy képzelik, hogy a szavakat csak úgy dobálják. Nem! Van benne hangtan, szóképzés, főnév, melléknév, ige, igeragozás. Ebben öt osztály, időkkal. Névszók, főnévragozás négy osztállyal. Melléknév, névmás ragozással, határozószók és viszonyzószók. Elöljárószók két csoportban. Kötőszók, indulatszók. Tökéletes elsajátítása semmivel sem könnyebb, mint a magyar nyelvé. Könnyebbnek találtam azonban, mint a latint.

Csodálom az óvodáskorú oláh cigány gyerekek jó – egyidejűleg cigány és magyar – nyelvtudását. Élmény, amint téli délutánon, amikor otthon van az egész család, elhallgatom csevegésüket a dob-vaskályha mellett. A szarvasi oláh cigányok anyanyelve cigány, lovári dialektus. De valamennyien – gyerek, felnőtt, öreg – tökéletesen beszélnek magyarul is. A magyarra magyarul, a cigányra cigányul, a magyarra cigányul, a cigányra magyarul felelnek. Már az óvoda is otthonos mindkettőben. Védik, óvják cigány nyelvüket.

Nem egy idős oláh cigány most szerzett tudomást a cigány nyelvtudásomról. A cigány nyelvben tegeződés van. Éltek is vele. Balogh J. (Kutyu) a Bizományi Áruház előtt, Kóró Marci „özvegye” pedig a vasútállomáson. Mindkét alkalom amolyan kisgyűlés volt. Sokak hallatára kiáltották oda: – Szár szán more? (Hogy vagy barátocskám?) A nem cigányok természetesen azonnal felfigyeltek a „more” megszólításra. Ez köztudottan cigány férfit, de jó barátot is jelent. Szégyelltem is magam, meg nem is. De hát minden ismerősöm ismeri ezt az oldalamat. Ezért nincs mit restelkedni. Hogy cigányul tegeznek, az még hagyján! Azonban a tegeződést átültetik a magyarra is. S így már talán kellemetlenebb lenne a „Na hogy vagy barátocskám?” Nekem nem bántó, másoknak pedig csupán megszokás kérdése. Diló aligha tudna magázni, Ő a címzetes vajda. De nem is lehet tőle rossz néven venni. Megjelenése az oláh cigányok és a magyarok között is tekintélyt parancsol.

Mezőtúrról ideköltözött oláh cigányok a magyarban megtartották a jellegzetes „túri i-zést” Ezt zamatosan tudja kiejteni Nuna. Mintha csak a „Csergettyűben” hallanám a tanyasiaktól. Nagy hasznom az volt, amikor elismerték: – Ért a nyelvünkön, tud hozzánk cigányul szólni, nem lehet eladni, nem lehet becsapni. Lókezelés közben hiába suttogunk a háta mögött, megérti. Így aztán persze, hogy könnyen kitalálja még a gondolatainkat is. Ezért nem tudják a romnyik soha lépre csalni. Már a beteg lóhoz történő kihívásnál is megsejtette, hogy komoly-e az ügy, fogunk-e fizetni, vagy sem.

Ha úgy véltem, hogy itt nem lesz pénz, már vettem elő a receptpapírt. Felírtam a nem kevés pénzbe kerülő gyógyszert, és elküldtem őket a patikába. Úgy voltam vele, hogy a munkadíjat vagy kifizetik, vagy nem. Ezért nem volt közöttünk soha vita. Felmutatták a négy öt doboz Tetrán olajos injekciót (130 Ft) és már ültem is a kerékpárra. Vettem a táskám és a pipát. Az injekció ismétlése már nehezebben ment.

Művelődés

Csicsely Pál Művelődési Ház – díszleg a tábla az „újportáki” épületen. Kultúrház, klub, hozzáépítve az Előre SC öltözőjéhez. Gigászi munkát végzett a Velencei házaspár, hogy mindkettő létrejöhetett.

1985. december 9-én ki van függesztve a Vajda Péter Művelődési Házra: „A Csicsely Pál Művelődési Házban egészségügyi előadást és filmvetítést tartunk.” Már délben tudomásom volt a műsorról, mert Krakkóban volt dolgom, és ott-jártamkor mindenki azzal búcsúzott, hogy siet haza átöltözni, mert fél négykor műsor lesz a kultúrházukban.

– Ilyen istállós ruhában oda nem lehet belépni – mondta Nagy Kálmán (Majom). Rostás Pál és felesége Szumunyi már ki is csípték magukat. Telt ház nézte és hallgatta végig a műsort. Egyikük-másikuk meg is jegyezte, hogy ilyenkor a televízió nem nyújt szórakozást!

Hogyan készült el az épület? Társadalmi munkában! Az akció joggal íródott fel Szarvas művelődéstörténetének fényes lapjaira. Krakkói, újportáki magyar, szlovák, cigány fogott össze. A tanács által juttatott házakat lebontották, hordták az épületanyagot. Minden téglája, gerendája, szarufája, cserepe, ajtaja, ablaka bontott anyagból van. Évikig oltották a meszet. Rakták a falakat, ácsolták a tetőt. 1984 nyarán került sor a bepucolásra. Októberben a Városi Pártbizottság első titkára átadhatta a klubnak az épület kulcsát a Megyei Tanács V. B. jelenléteben. Hevesi József a megyei cigánykoordinációs bizottság elnöke hathatósan támogatta az ügyet. Hozzájárult a berendezéshez, amelyre a társadalmi összefogás már kevésnek bizonyult, s Fenyvesi András népművelési felügyelőnek résen kellett lennie, hogy a megnyitóra minden ragyogjon. Azóta prosperál, szolgálja és tölti be kitűzött feladatát. Rendkívül szerencsés volt a helykiválasztás a sportpálya mellett. Végre van kultúrotthonuk, szórakozóhelyük, ahol nem elfogultan, kisebbségi érzésektől beárnyékolva rendezhetik meg a cigánylakodalmakat,

farsangi bált, ahol ünnepelhetik csapatuk győzelmét. Hiszen 1985 szeptemberében a futballcsapat 3-0-ás veresége olyannyira lesújtotta a tanácstagjukat, edzőjüket Csucsut és a lelkes játékosokat: Bagóst, Sankót, Filkót, Balalét, Pistát, Kálmánt, Szöröst, Gusztit, Tónit, Embert, Nyusznorít, Zsoltot meg még a női csapatot is, hogy a vereséget három napig gyászolták. De nem volt verekedés, üvegdobálás. A kudarcot tudomásul vették. Fogadalmat tettek a szorgalmasabb edzésekre, a fegyelmezettebb életvitelre. Legyen erőtartalék végig bírni a kilencven percet, mert baj a második félidővel van.

Az építők emléket állítottak maguknak, a cigányok pedig szűkebb népcsoportjuknak.

Lesz-e az üzemeltetéshez elég kitartás? Majd a következő évek, évtizedek mondják meg, mert szétszóródásuk óta közel sem olyan szívügye ez a városrész a cigányságnak. Messze van, a gazdagok inkább csak rokonlátogatásra járnak már le a régi lakhelyükre, Krakkóba. Tehát a klub a környéké és a cigányfiataloké. Várjuk a továbbképző tanfolyamokat, a téli előadássorozatokat, a teadélutánokat, a jó és oktató filmvetítéseket, a helybeliek színdarabjait, a cigánynótát, a cigányzenét, a cigánytáncot, a cigányfolklórt, amelyről a nagy elődök – a Bihariak, a Szojkák, a Czinka Pannák, a Baloghok, a Lakatosok –, s a szarvasi nagyságok oly sokat álmodtak. Akik elsőként megérdemelnének egy-egy előadást, életük megismerését az oláh-cigány klubtagok előadásában. Rostás Apollónia, Balogh Gusztit itt azután kinótázhajta magát. Biztosan ellátogatna Kalocsáról V. Zsuzsa is, s bemutatná a kalocsai népművészetet ruházatával, s utána hosszú ráncos rózsás szoknyában, cifra vizitkában, delin tarka kendőben ropná a vérbeli tüzes cigánytáncot. Maguk adnák a zenekart, amelyben Cánó lenne a „kiképzett” zongorista. Amit a helyi festőművészek, szobrászok is megörökíthetnék. Hiszen ma, 1986-ban már lehet közülük válogatni festő- és fotómodellt. De nem aktot, mert arra nem vállalkoznak. Megvannak a sajátos erkölceik. Mert tüzességük dacára is szemérmesek. Még az erotikus éjszakai filmekért sem rajonganak.

Iskola? Oly sok minden történt. Új, 12 tantermes iskolát avatott a miniszter. Éppen abban a városkerületben, de erről nyilatkozzanak a pedagógusok.

1985. november 9-én a reggeli órákban összehívtam Gyöngyivel. Amint mondta, a könyvet olvasva állított le. A kis, bájos arcú, nagy, kerek szemű cigányasszony szóvá tette előttem.

– Doktor bácsi! Miért nem mutatja a televízió a cigányokkal kapcsolatban a szépet, a jót is? A legtöbbet a Kékfényben szerepelünk. Pedig vannak közöttünk Szarvason is becsületes, szorgalmas derék nők és férfiak, akiket példaként lehetne állítani az egész ország oláh-cigány lakossága elé. (Lószakértelem, üzemi

munka, rajz, festészet). Tudunk dicsekedni filmhíradóba való lakással, berendezéssel.

Igazat adtam neki. Azért mivel nő, megjegyeztem.

– Miért nem kedvelik a virágot, a virágos és gyümölcskerteket, ha az előbbi nem is hoz pénzt. Bár a szomszéd magyarok Zöldpázsiton sokat pénzelnek a virágból, zöldségből is. Rögtön védte népcsoportját.

– Tessék nézni Nagy Kálmánék háza táját!

Másnap megnéztem és olvashattam: „Tiszta udvar, rendes ház.” Meg is dicsértem Marikát, mert az öt gyermek és a két fogyatékos eltartott mellett ez dicséretes dolog. Az előbbieket dicsérik az óvodában, iskolában, utóbbiakat a jó magaviseletük miatt a szomszédok. A társtulajdonos Ivanics néni pedig úgy néz rájuk, mint a saját családjára. Mondja is a tíztagú család.

– Mi lesz Annus nénivel, ha magára hagyjuk, mert mi már költözünk. A régi városrészben vettünk házat. Hiányozni fog a gyerekeknek is, mert talán az egyetlen cigányasszony, aki beszéli a szlovák nyelvet és arra tanítgatja unalmában a körötte játszókat. Köré csődül az egész utca a kiskapuban, hogy hallgassák.

Hogy Gyöngyinek kedveskedjek, beszélgetésünk után meghívtam az esti mozielőadásra megnézni a „Carment”. Spanyol filmen látni az elragadó déli vérű cigánylányt és élvezni a flamenco-ját, meghallgatni Bizet muzsikáját.

– Látogasson meg bennünket, szeretettel várja népes családuknak, rendezzen az otthonunkban író-olvasó-szereplő találkozót. Jólesett, hogy a könyvben tisztelettel emlékezett rólunk – búcsúzott aztán.

A könyv azzal is elérte célját, hogy a nemicigányok jobban megismerték az oláh-cigányságot. A magyarcigányokat, a muzsikusokat, a pincéreket, az üzemi dolgozókat már régóta tiszteletben tartják. Most olvashattak az oláh-cigányok jó tulajdonságairól is. Sikerült felkelteni az érdeklődésüket az oláh-cigányokkal kapcsolatban, megismerték szokásaikat, beilleszkedési nehézségeiket. A lakodalmakra való meghívásnak többen tettek eleget a nemicigányok közül. Diló, Marci, Pista sátrában, Kutyu és Kutjukóró „éttermében” szokatlanul nagy számban ültek a fehér asztalhoz, mely a nemicigányoknak volt kidíszítve, a magyarok, értelmiségiek, munkások és parasztok számára.

Megállapították a káposztáról (zsákh), a birkapaprikásról (bakrano paprikási), hogy vetekszik a magyarokéval. Tészta, sütemény továbbra sem dívik. Kutyunál még a kenyér is szűkében volt. Szerencsére bőven „villázhatták” a bolti savanyúságot. Korlátlanul állt rendelkezésre az ital, a bor, a pálinka, a sör (mol, récsija, béra).

Még 1986-ban sem lehet dicsekedni a kártyaszzenvedélyük lelohadásával. Szomorú, hogy ezt gyermekkorban kezdik, otthon, a mozi előtt a beugrókban, a nép- és papkerti padokon, a fák tövében, az árokpartokon. Hűek maradnak e téren a nagy elődökhöz Zsubrákhoz, aki lovakban kártyázott, Potyókhoz, akit tekintélyes urak is elfogadtak partnernek. Potyók egyszer az egyik bohém, könnyelmű, iszákos szarvasi grófi leszármazottól rómin elnyerte a lakkozott gumirádlis hintót is. Nagy kártyapartik folytak hajdanában a „Kis Árpádban”, a „Peres kocsmában”, még a gazdakörben is. Nem egyszer „blattra” cserélték fel a muzsikások a vonót. Ezen a vonalon nagy feladat vár az ifjúságvédelemre, a hatóságokra, a pedagógusokra, az egész társadalomra. A megcsontosodottakkal már nincs mit kezdeni, de a fiatalokkal igen. Azokat még lehet jobb belátásra bírni. Ne kártyázzák el minden pénzüket, keresetüket. Csak csínján! Maradjon abból a családnak is (ha már a szélsőségekről ejtettem szót). Szomorú, hogy nem egy feleségnek, akinek szóvá tettem embere veszteségét, könnyen napirendre tért felette.

– Na és, kinek fáj az? Majd visszanyeri, mint Zsubrik, aki egy éjjel hat lovat veszített, de fordult a szerencse és hajnalban visszanyerte. Ki tudja?

Munka

Ebben a fejezetben írhatok-e javulásról? Az utca embere és a lakosság, a dolgozók úgy látják, hogy igen. Nem tudok százalékos kimutatást „tálalni”, azonban a Köztisztasági Hivatal, a malomipar, a Vas- és Fémipari Ktsz., a Szirén, a Plastolus, a Gépjavító, a Szarvasi Állami Tangazdaság hiteles adatokkal szolgálhatnak. Továbbra is megélhetési forrás maradt a lótaratás, a régiségekkel való üzletelés is.

A magyarcigányok kivétel nélkül mind dolgoznak. Egy sorban vannak a vendéglátóipari szakemberek a nemcigányokkal. Ügyességben, élelmességben – ami ebben a szakmában elengedhetetlen – azokat még felül is múlják. A pincérek, muzsikusok udvariasok, figyelmesek. Őrzik a tradícióikat, ápolják a hagyományokat. Naponta érdemlik ki a vendégek elismerését, általánosságban megbecsült emberek. A magyarcigányok takaros házakat építenek. A krakkói új, padlásszobás házak egy részét birtokolják. Azokat családi összefogással építették fel.

– Majd fogunk mi is – jegyzik meg az oláh-cigányok. De nincs még tőkénk. Kevés a tapasztalat is. Kevés közöttünk még az építőipari szakember. Az utca-seprés, az „udvaroskodás” csak annyit jövedelmez, hogy a létfenntartásunkat biztosítja. A magyarcigányok között már van sírköves, autószerelő, csatornázó, tehát „sínen vannak”. De a munka során mi is sokat fejlődtünk.

Ennek bizonyítékai vannak az utóbbi öt évben is. Farkas Lajka a MÁV megbízható pályamunkása. Büszkén hordja az egyensapkát. Apja, Lajkó pedig nyugdíjasan is szorgalmasan szurkálja botjára az utcán eldobott papírokat.

Jankó! Ha akarna sem tudna pihenni, otthon üldögni. Folyton-folyvást helyettesít. 1985-ben a szeméttelen „felügyel”. Szigorú rendet tart. Elzavarja a guberálókat. Egyedül a gyerekeket tűri meg, ha azok tűzrevalót gyűjtenek.

Megsajnálja a szutykos, de kedvesarcú gyereket. A szemétlerakó nőknek pedig eldicsekszik.

– Ötven esztendővel ezelőtt minket is meg lehetett ám nézni! Aranka maga volt a cigányszépség. Ki is bírtunk egymás mellett fél évszázadot.

A rokonságából ma már sokan élnek vidéken. Ott vannak az ismerősök is. Jól megy a soruk. Brigádban erdőt írtanak – gépesítve –, középületeket bontanak. Ha a vidékre költözöttek szóba jönnek, már sorolják is azokat, akik sokra vitték. Gyerekként még velük nyomorgott Kovács Sanyi is. Most? Vákáncsos (erdőtelepítő) az erdőgazdaságban Nyársapáton. Erdészlakban él, állatokat is tart. Jó hely az a baromfinak. Délután pedig pásztorkodnak, tehenet tartanak, sok sertésük is van.

Szarvason, a „butiksonon” Julcsáról – mert ez a neve – példát vehet az összes gyermeke, unokája, dédunokája. Évtizedek óta pontosan jelenik meg az üzletben. Tudja a kötelességét, nem restelli a felmosórongyot. De nem szégyelli a takarítónőjét a munkaadója sem, ő nem tudja, mi a lopás.

Boriska öt házhoz is „bejár”, a munkájáért kap az unokáknak használt, kinőtt ruhát, és pénzt is. V. B.-t nap mint nap látom, amint kismotorjával igyekszik haza a térszéből. Az állattenyésztésben dolgozik. N. Marika kerékpáron jár be a szénáskertből a bélüzembe, ahol szeretik és megbecsülik.

Nagy előrehaladás a cigánykönyv megjelenése óta, hogy D. és D. tanyát vásároltak. Ott tarják a saját és a testvéreik lovait. A fiúk felváltva vannak a lovak mellett. A gazdák pedig naponta ellenőrzést tartanak.

R. Zs. az iskola befejezése után az egész nyarat „végig gyomlálta” a szomszédasszony nál a kertben. Keresett annyit, hogy felruházkodott.

Az asszonyok többségének minden idejét leköti a háztartás és a gyermek. A huszonöt évesen már az ötödiket szoptatja és a hatodikat viseli. – Mi ez, ha nem munka? – védik magukat, ha a munkakönyvről esik szó. Ki gondolhat a sokgyermekeseknél üzemi munkára, ha nincs nagyszülő? Csak mint bedolgozókat lehet őket kereseti lehetőséghez juttatni.

Mackó, Bagós, Berci, Cine, Guszti, Pipás, Péter, Pukló Sanyi, Stefi, Tumpi egyelőre „maszekok”, de majd...

Még 1986-ban sem dicsekedhettünk Szarvason középiskolásokkal, főiskolásokkal. Pedig a képességeik megvannak hozzá. Bízatom a jótanulókat. Ígérik is, hogy továbbtanulnak. De az ígéret csak ígéret marad. R. Zs. is elkezdte az állattenyésztési szakiskolát, ment is neki a tanulás, de a honvágy hazahozta...

Sokan szereznek viszont jogosítványt. 1986 februárjában Stefivel 13 jogsít számoltunk meg csak az oláh cigány fiataloknál, akiket én is látok kocsikázni.

Szokások

Kihalóban van az a szokásuk, aminek én még a tanúja voltam. Karácsony szent estéjén, amikor párolgott már a „csiklandozó” káposzta, amit bekeverték mártással, tejföllel, megszólalt a gazda, a „háziúr”: – Aki a legelőbb belenyúl és megkóstolja az ünnepi ételünket, az hozat húsz liter bort! Senki nem mert belenyúlni. Erre Szuszka megfogta a kanalat, megízlelte az ételt, és már hozta is a bort. S átmulatták mellette a két ünnepet.

A módosabb oláhcigányok – az elmúlás felé közeledve – végrendelkeztek. A nagy család jelenlétében, szóban hangzott el az utolsó rendelkezés.

Zsubrik így szólt a fiaihoz.

– Szilvás! Ha meghalok, neked hagyom a legjobb fias, deres kancámat, meg a Spricc nevű pejlovamat, s még 250 aranykoronát. Herkus! A tiéd két deres, fias kanca. Korró! Neked hagyok 10 aranykoronát, mert soha nem dolgoztál, mindig csak a rumungricákhoz jártál. Szilvás! Vigyázz magadra, mert meg kell halnom! Isten áldjon meg benneteket drága gyermekeim!

Szarvason a halott oláhcigányt lovas gyász kocsin viszik ki a temetést megelőző szertartáskor. Hosszú menet kíséri a távozót, szól a búskomor zene. Legtöbbször a lovakat a legidősebb fiúgyermek hajtja, ha van ilyen, talán a cigány ősiség törvénye alapján. Mellette a bakon szorong a többi fiúgyermek.

Leírok egy másik, még ma is dívó cigány szokást is. 1985. május 22-én az öreg Tóni (Krumplis) udvarában a nagyobb cigánycsödületben végignézttem egy különös esküt. A földre helyeztek egy szentképet, azt leterítették fekete kendővel. Az esküt tevő vőlegény letérdelt, jobb kezét esküre emelte, a balt a szívére helyezte. S elhangzott a cigány eskü: – Vakuljak meg! Soha ne lássam többé a szerelmemet, haljon meg ő is, én is. Pusztuljunk el mindketten, ha hozzányúl-tam.

Az öreg Tóni volt a bíró. A lány és a fiú szülei eskettették meg P.-t a vőlegényt arról, nem igaz, hogy megérintette ezt a menyasszonyt. –Meg akartunk győződni, hogy ártatlannak tudott lányunk tiszta-e vagy sem. Legyen-e lakodalom, esküvő, koszorú, fátyl?

Mindhiába küzdöttem néhány ártatlan babona ellen is. Bár a gyermekek már csak nevetnek rajta. Ha a háznál sündisznó, fehér egér vagy ürge van, vagy ilyet az istállóban észlelnek, az nagy szerencsét jelent a gazdára, a lovára. (Bári bácht szí manusész, vi graszteszke, ande lészko khére, andi lészko istallovó ká-ráló báló, páрни simikáju, pékénuca szu.)

Másik babona: Nem szabad olyan képet tartani, falra tenni, mely anyát gyermekével ábrázolja, mert az újszülött nyomorék lesz.

A cigányság vendégszerető népcsoport, adakozó, önzetlen. A nagy család, rokonság, egymásnál mindig odahaza van. Csak nézem, hogyha délután akad náluk dolgom, hogy a gázon mindig (azelőtt kutkán) nagy lábasokban fő az étel. Egyikben a leves, a másikban a paprikás, vagy káposzta. Nyáron többször szóvá tettem, hogy ebben a kánikulában hány napra főznek.

– Csak mára – volt a válaszuk.

Ahányan csak menet közben – akár hívatlanul is – jöttek, mindenik kapott, tányért megrakva. Ha éppen seregestül érkeztek, már telepedtek is le a földre, a padlóra a lábas köré és bokolyival (cigány házi kenyérféle) mártogattak. Szinte mindig 10–20 személyre főznek, persze a vendéglátók is talán már másnapon vendégek lesznek máshol. Italt otthon általában nem tartanak. Ha jóllaktak, közel van a kocsmá, és ott folytatódik a felnőttek számára az eszem-iszom. A sörhöz nem kell bontó, már rángatják is le fogukkal a kupakot.

A magyar ember azt el sem tudja képzelni, ahogyan ők fogadják a fogházból szabadultakat. Benne van az imájukban is. Vehették a Bibliából? „Aki fogoly, annak adjon az Isten szabadulást! (Kon szí phanglo dél o Dél lészki szlobodija).” A magyar rab csendben, szemlesütve érkezik otthonába. S lassan felengedve alkalmazkodik a családhoz, a környezethez, a munkahelyhez. Nem így volt 1985. november 1-jén, C. szabadulásakor. Harminckilenc cigány – család és rokon – kelt útra nyolc személyautón. Már hajnalban a börtön előtt parkoltak Kalocsán. Ettek-ittak. Hajnali négy órakor tárt karokkal fogadták a szabadulót. Diadalmenetben hozták haza. Itthon már várta a friss bokolyi, a pirkapörkölt és a töltöttkáposzta. Egész nap tartott az ünneplés, azután folytatódott a rokonlátogatásokkal.

Külsejükben hordják a cigány rassz jegyeit. A magyarcigány és az oláhci-gány még leginkább ebben hasonlít (szem, bőr színe, sárgaszínű kötőhártya,

sok családban vastag ajakszél). Az életmódjuk is nagyon hasonló. Ismeretlen náluk a szerető, a barát, a barátnő kifejezés. Csak romnyi van, feleség, házastárs, élettárs. Titkos szerető nincs. Az azonban előfordul, hogy „az alkalom szüli a tolvajt”, de csak esetenként. Mondják is: – Maguknál magyaroknál mások a szokások, a hagyományok. (Kávészo szokási szár améndé.) Mi, ha megszeretjük egymást, „összeállunk”, egymáshoz költözünk, de nem bujkálunk.

Végül ismertetek egy oláhcigány szokást, amit B. O.-nál éltem át. Az oláhcigányoknál a lány csak tollat, ágyneműt kap hozományul. A fiúkról gondoskodnak, de a vagyon tekintélyes része (ház, pénz, bútor) a legifjabb fiúra marad. Az viseli azután gondját a két, vagy már csak egy öregnek, ugyanis a „vő” már idegen, de az otthon maradt fiú viseli a kalapot.

A cigányok és a ló

Csökken az érdeklődés a ló iránt mind a külföld, mind a belföld részéről. Ez a szarvasi oláh cigányság életére meghatározó lesz. Egyre nagyobb a kínálat és kisebb a kereslet. Ezt jól mutatta a szarvasi országos vásár 1985. szeptember 1-jén. Annak ellenére, hogy a résztvevő személyek és lovak tekintélyes százaléka cigány volt. Hogy mennyire szeretik, mily nagy szívügyük a ló, mutatja az alábbi esetem is. Pulijónak elleni készült a négyéves szép, sárga kancája. A siker érdekében olyannyira mindent elkövetett, hogy éjjélkor személyesen hozzám is bezörgetett. Bocsánatot kérve rimázkodott, hogy fáradjak ki hozzá, segítek, ha kell, nehogy késő legyen. Neki ebben nincs gyakorlata, hiába lovári ivadék. Mire odaértem, a családon kívül ott rostokolt egy laikus, hozzáértő magyar is. Fél órát időztem, mire a verejtékező pára megszülte a kiscsikáját.

1985 húsvétján, hajnali két órakor Káplár és tíz barátja – testvér, rokon, ismerős – egy ötéves, deres, kólikás (hurutos bélgyörcs) paripával álltak meg az ablakom alatt. Hirtelenjében nem tudták, melyik állatorvos is az ügyeletes. A ló viszont nyugtalan volt, és verte magát a földhöz. Hozzáfogtam a kezeléséhez. Negyedóra elteltével kezdtek a kísérők türelmetlenek lenni.

– Még mindig kapar! – hangoskodtak.

Sanyi már vette is elő a zsebéből a csípőspaprika csöveket, hogy összemorzsolva azokat a ló tasakjába (vizeletszerv külső foglalat) tömködjé. Tudva, hogy ez csak ronthat a ló állapotán, megszólaltam.

– More (barátom)! Más lovának a gyógykezelésébe kuruzsló módon nincs joga beavatkozni. Ötvenezer forintot ér a ló, eléggé görcsöl így is!

A tulajdonos hallgatagon csak ennyit jegyzett meg.

– Én mindent a doktor bácsira bízok.

Oláh cigány és a ló, egymás nélkül szinte el sem képzelhetők Szarvason. Hasonló volt a helyzet a szarvasi gazda és a ló viszonylatában is. A szarvasi lóte-

nyésztés (nóniusz) virágkorában is lovaztak a helybeli oláhcigányok. Gebékkal, mustrákkal, nyomorékokkal foglalkoztak, tengették egymás életét. Kutnyukóró 1985 karácsonyán meg is kérdezte tőlem.

– A cigányoknak valamikor miért csak gebe lovaik voltak?

– Mert jobb lovakhoz tőke kellett, ami csak a Mohácsiaknak volt – feleltem. – Legalább nem kellett siratniuk, mint a gazdáknak a háború alatt a haza oltárára ingyen kisajátított lovaikat.

Nem is találkoztam egy cigány-lóval sem a „cédulaháznál”. De Buja és Frindi vigyáztak is arra, hogy az ő elővezetett lovuknak felálló és csapzott legyen a szőre, meredezzenek az oldalbordái, ne ágaskodjanak, táncoljanak. Meg ne nyerjék a sorozóbizottság tetszését, amelynek huszár ezredes volt a parancsnoka, én az állatorvos szakértője. Tehát a jó csontozatot, a szilárd alkatot, az acélos inakat, a kidolgozott izmokat az elhanyagolt külső leplezte. E cél érdekében koplaltatták, szomjazzatták, kifárasztották az állataikat. De ki tudták a Mohácsiak játszani a legszigorúbb jegyzői lónyilvántartásokat is. Nem egy kispász, feles bérlő lett öngyilkos, mert kettes lófogattal, az egész vagyonával állt elő a lószorozásra, s ott is marasztalták „ostorkivágásig”. Bevagonírozták lovaikat, kocsiját, lószerszámát, kocsiülés pokrócát, még az ostorát is. Gyalog bandukolt haza bánatosan, s úrrá lett rajta a kilátástalanság. (K. Gy., Káka 1944. július 1.)

Az író-olvasó-szereplő találkozásokon, már a könyv megjelenésekor is a lovazó oláhcigányok hálájukat fejezték ki nekem azért, mert a lóval, mint specialista, sokat foglalkoztam az írásomban. Elismeréssel adóztam a lószerezetüknek, különösen osztoztak az örömben azok, akiket a lófejezetben említék. Minden mondatot helyeseltek „A szarvasi cigányok és a ló” című passzusban. Meg is köszönték, hogy emléket állítottam nekik, hiszen ez emelte fel őket. Noha egyikük sem „nagyvonalú lókupec”. Csak kicsiben kereskednek. Egyet-kettőt vesznek, azokat feljavítják, kigömbölyítik néhány hónap alatt, s ha van vevő, túladsanak rajtuk. Magam is a lovakon keresztül ismertem meg őket, férkőztem hozzájuk. Mint állatorvos a lovak gyógyításán keresztül tudtam segíteni egy életen át az oláhcigányokat. Így járultam hozzá az anyagi felemelkedésükhöz. S most a könyvemmel is segíteni akartam rajtuk, noha több fiatal félreértette szándékomat.

1986. január 31-én este tíz órakor egy magyar fiatalember felzörgetett. Bemutatkozott.

– I. vagyok, a T. sírásó fia. Bocsánatot kérek, hogy zavarom a doktor bácsit. Lovat szeretnék cserélni egy cigánnyal. A könyvében olvastam, hogy aki cigány-

nyal kezd, az vigyázzon, mert a cigányt nem lehet átverni. Sőt, számítani lehet rá, hogy becsapja!

– Nézzel! – válaszoltam. – Az oláh cigányok értenek a lóhoz, bizonyos, hogy őket nem lehet félrevezetni. A cigány mindig tudja, mit vesz, mit ad, mit és hogyan cserél. Soha nem veszít!

– Értem – mondta. – Reggelre van megbeszélve a lócsere. De már el is megyek hozzá, ilyenkor otthon találok. Még most beszólok, hogy az üzlettől elállok.

A cigány ügyfél másnap délben keresett meg ezzel a megjegyzésével.

– Bár az üzlet a Tósi fiával elmaradt, de jólesett, hogy a doktor bácsi a magyar legény előtt is nyíltan és őszintén elismerte, hogy az oláh cigányok „értik a lovat”. Bár kissé neheztelünk magára, ugyanis a könyve megjelenése óta nem cigányokkal kevesebb üzletet kötünk.

1985-ben egy napsütéses novemberi délutánon B. I.-nél a két kétesztendő mura pej csikó kezelésével végeztem. Az udvari csapnál megmosakodtam. Egy székre máris terített az asszony, és hozta az egészben sült csirkét. Közben a gazda – lévén jó szótehetség – mesélt és mesélt. Ömlött belőle a szó cigányul, magyarul. Csak magnóra kellett volna venni. Spontán kitörés volt. Jó és rossz is elhangzott, ami a cigányokat, a magyarokat illeti. Kiöntötte bánatát is. Nyolc gyermek termett ott, sepregettek. Az első osztályos Pali pedig bement a csikókhöz egy vödör vízzel, egyenként felemelte a patáikat, kitisztogatta, megmosta. Az apából pedig dőlt a beszéd.

– Tetszik tudni, tiszta kéztől csak kicsi a haszon! Nekem ez a két csikóm van, ötvenezerért vettem azokat. Egy évig nevelgetem őket, egy másik ötvenezeret tudok rajtuk fogni.

1986 Vízkereszt napján Nagy Lajos (Marci Lajcsi) és bátyja Nagy Sándor (Marci Sanyi) bekopogtak az ablakomon és panaszkodtak.

– Doktor bácsi! Húsz évvel ezelőtt sokat fényképezett bennünket, amikor a „Páskón” (legelő) a putrink előtt apánk, Kóró Marci, mint nyolc-kilenc éves gyerekeket tanított lovagolni. Szörén ültük meg a lovat. Kezdetben nehezen ment, míg megtanultunk térdünkkel és lábunkkal tapadni a lóhoz. A doktor bácsi sokat elnézte a kínlásunkat, és le is fényképezett bennünket. De azok a képek miért maradtak ki a könyvből?

– Azért – válaszoltam, mert a nyomdaköltség nem bírta el. Pedig egyike a legszebb képeimnek. Pillanatfelvétel volt mozgás közben, a bővített kiadásba – ha lesz ilyen – majd biztosan beleteszik. Jöjjenek be, nézzék meg, ott vannak a cigány-falamon berámázva.

Felismerték magukat, megnyugodtak. Majd folytatták.

– Nekünk bizony az nagy emlék lenne. Még kettőnk tíz gyermeke is büszkén mutogatná majd az övéiknek. Ne feledkezzen hát meg a könyvében a „cigány lovasiskoláról”! Az volt az igaz!

Hosszasan beszélgettünk róla, hogy a cigány, lovas népcsoport, régen őseiknek tudniuk kellett lovagolni, hogyan hozták volna különben száz kilométerről is a lovat? Ki is kezdte a feneküket a sovány gebék éles hátgerince. Egy hétig is vonultak, ballagtak, közben itattak, legeltettek, pihentek. Ettek, amit találtak, télen a tűznél szundikáltak. Ma felrakják a teherautóra a megvett lovat és személygépkocsival kísérik. Nem akarnak úgy járni, mint a lószerető Lőwi Sanyi, aki ott állt a lovak között szállítás közben. Agyon is nyomták az állatok. Hiába várta a kapuban a másik nagy lókedvelő, a volt gyepmester Kiszely Pali bácsi, akivel sokszor csereberéltünk.

Ekkor ért oda Sanyi gyerek. Szakasztott olyan, mint apja volt gyerekkorában azon a lovaglós fotón. Már mutatkozik is be. – Sanyi vagyok. Mindig ennyi a formaság, csak faggatásra mondja a teljes nevét: Nagy Sándor. Itt terem egy kislány is, akit Ibolynak hívnak. Nekik is megmutatom a hajdani lovas képeimet apáikról, nagyapáikról. Érdemes volt fényképezni őket, íme, maradandó!

Valamikor úgy indultak el kehes lovukkal vásárba, hogy zsebükben volt a fedezetigazolás, amely felmentette őket minden felelősség alól. Ennek az öreg parasztok sokszor bedőltek. Ma? A ráígérést papírral bizonygatják ilyen szövegekkel: – Uram! (ez a lótulajdonos cigány) A megbeszélt lovakat azonnal szállítsa le. A két feketének 80 ezer forint darabja, a deres ára 85 ezer forint. F. S. főállattenyésztő.” Ezt lobogtatják, hogy a vevő előtt hitelük legyen. Körmondatokban büszkélkednek el a portékájukkal, mint amelyre már van vevő ennyiért, de ő ennél többet szeretne kapni.

Leleményességben nincs hiány, amit egy másik igazolással támasztok alá. „Tisztelt Uram! (ez a cigány) Az adóigazolásokat azonnal küldje, s ki lesz fizetve a két fekete ló. Kecskemét, 1986. január 20. F. S. lovasiskola.”

A visszaéléseknek se vége, se hossza, amelyeket feltételezésem szerint ezekkel elkövehetnek. Lehet rá pénzt kölcsönkérni – esetleg még lovat is – az árakat feltornázni. Egyáltalán naiv vevőt fogni, foglalózni. Háztárszt megelőlegezni a Budapesten lakó tulajdonosnak.

Az egyik lókupec az alábbi szöveget diktálta gépbe, mert ez úgymond hivatalos. „Én, N.N. eladtam két négyéves, fekete, herélt lovat 180 ezer forintért. Szarvas, 1986. április 29.” Felvilágosítottam, hogyha ez nem felel meg a va-

lóságnak, akkor ezt nem lehet leírni. Legfeljebb annyit, hogy „Kínálnak a két lovamért 180 ezer forintot, de annyiért nem adom.” Máris faképnél hagyott.

De hordanak magukkal még „nagyvonalúbb” igazolást is. „Az öt darab lovat azonnal szállítsa, az árban megegyeztünk! Uram! Tartsa a leszállítás határidejét! Mezőhék 1986. O. L. Táncsics Tsz.” Ezzel valószínűleg a cimboráktól még lovat is kap hitelbe. Az efféle fondorlatos üzletekbe besegített a sugárszennyezés. Nem jön úgysem svájci, német, holland vevő, tehát ő az úr a lópiacon.

Vajon nem a könyv hatása-e a következő esetem? 1985. december 24-én Nagy Lajos (Marcestyók Lajcsi) kopogott be az ablakomon. Ismerve a cigánykönyvet fordult hozzám bizalommal tanácsot kérni.

– Doktor bácsi! Egy lovat akarok megvenni, már kiszemeltem magamnak, hároméves pej kanca. Jó a figurája, 175 centiméter magas. Tetszik, jó a tartása is, de egy hibája van. Mikor gazdája kérésemre megfuttatta, észrevettem, hogy az elülső lábaival kaszál. (Ügetésben lábait nem egyenes irányban viszi előre, hanem azokkal egy kívülről befelé tartó ívet ír le) Ötvenezer forintot kér az eladó. Ha megveszem, kis feljavítás után tudok-e rajta fogni?

– Annyi pénzt a mai árak mellett nem adhat érte. Legfeljebb harmincezeret, hogy maga is nyerjen rajta valamit.

Tanácsomat megköszönte, másnap, karácsony reggelén már jött is a hírral.

– Harmincöt ezerért nálam van a ló! Ha negyvenötért továbbadom, máris megkeresem a négy apróságomnak a havi élelmet. Nagy haszonra nem töreksem, ahhoz sok pénz kell. Én csak egy-két lovat forgalmazok, a tanyákban veszem a lovakat kis hibákkal, s azokat a kispénzű fuvarosoknak adom el. Csak a melegvérűekhez értek. A drága „murákhöz” nincs tőkém, azok lassan százezer forint körül vannak.

Szinte valamennyi oláhcigány helyeselte, hogy a cigánykönyvben a lovat középpontba állítottam. Ebből sokan élnek köztisztasági stb. keresetük mellett, ez emelte fel őket. A sok-sok ingyenes receptírás is tompította annak idején a velem, mint fiatal, kezdő állatorvossal szemben érzett ellenszenvüket. S most a felkorlátozott kedélyeket is segített megnyugtatni. Annál is inkább, mert beinvitáltam őket, s míg elkészültem, körülnézhettek. B. I. a könyvből tudja, hogy a csikókat napjában kell jártatni még a karácsonyi hármass ünnepe is, s takarmányozásuknak szakszerűnek kell lenni.

Pályám végeztével a cigányok nem tagadhatják, hogy négy évtizedes állatorvosi munkám is befolyással volt a szarvasi cigányok és a ló „szimbiózisára”. Igyekeztem is gyorsan megtanulni a cigány lószakkifejezéseket. Ugyanis a lóvásárban csak így tárgyalnak fennhangon, hogy senki ne értse. A titkok

maradjanak még ott is titoknak. Negyvenévi munkám is benne van, hogy a szarvasi lovazó oláh cigányok a lovakkal való bánásmódot, a hozzáértést illetően országos, sőt európai szinten állnak. Ezt bevallják a kapitalista lókereskedők is. Bámulatraméltó, amint az elcsigázott, sovány, de fiatal lovakból milyen nemes és mutatós árut tudnak formálni, hogy az piacképes legyen. Megnyeri az a dán, a német, az olasz, a svájci exportőr tetszését is, akik valamennyien sporthoz keresnek lovakat. Még nagyobb lenne a kereslet, ha ezek a lovak futásra, ugrásra is be volnának tanítva. Ehhez azonban már központilag kirendelt edző kellene egy sportklub keretén belül.

Annál sikeresebb a kocsilovak idomítása. Ehhez már van kedvük. Szívvel csinálja gyerek és öreg. Az apa a fiát tanítja, az idősebb testvér a fiatalabbat. Meg aztán náluk 1986-ban is a lószerezet az üzletet szolgálja, az üzlet pedig a megélhetést.

Írtam könyvemben a cigányok állatkuruzslásáról is. Megelégedetten állapítom meg, hogy 1986-ban, tapasztalataim szerint, hozzávetőlegesen mintegy felére csökkent a kuruzslások száma. Nem nyúlnak érvágóhoz, hanem ünnepi betegségnél (bénulásos izomfeszítésvizelés) az állatorvossal, tűvel vetetnek vért. Belátták, hogy nincs értelme a laikus beavatkozásnak, mert ilyen esetben sem a vére öli meg a lovukat. Többen kértek tőlem arra vonatkozólag tanácsot, hogy ezt a betegséget és a tetanuszt miként lehet megelőzni.

– Csak rendszeres mozgatással – oktattam ki őket – és ésszerű abrakolással. Ha pedig sérült a lovuk, azonnal oltatni kell tetanusz ellen.

A könyv elolvasása óta irtóznak a tályoggyökér (hérics, hunor) okozta cipónyi duzzanatoktól. Ma már senki sem vállalkozik rá, hogy bicskával, borotvával behasogassa lovának szájpadlását. Inkább kihuzatja a szuvas fogakat, vagy megreszelteti azokat. Milyen óriási fejlődés az, hogy a vérmintát maguk személyesen viszik be akár taxival is a laboratóriumba. S elfogadják a laboratóriumi körjelzést. A múlté a hitetlenkedés.

1947-ben az ország egész lóállományát vérvizsgálattal leszűrtük takonykóros és tenyészbénaságos fertőzöttségre. A lovak torkolati vivőeréből kémcsőbe eresztettünk 10 milliliternyi vért, s azt felküldtük a laboratóriumba vérvizsálatra. Voltak cigánylovak is. Látva a szokatlan munkát, Mohácsi Kálmán és Lajos szóvátették.

– Na! Kell az államnak az ingyen szérum! Ezért etessük mi a lovakat? Látjuk mi az üvegecskékben a vérről, hogy az tályagos-e vagy talán már vértályogja is van a lónak. Kiolvasunk mi mindent a vérből. Mustrálgattunk mi elég vért,

hiszen vödörszámra vettük. Tudjuk mi, hogy milyen az egészséges, a beteg, a vizes, a sárvizes vér.

Buja és Kindi saját bevallása szerint, agítál már a csöves csípős, erős paprika használata ellen is.

– Nem vonjuk már be a lósefteléseinkbe a magyarokat. Ha a múltban elő is fordult, hogy valakit betársítottunk, most már nem vagyunk rászorulva. Magunk is képesek vagyunk egy-egy lovat megvásárolni. S nem átkoznak meg az eljárásunkért.

Az egyik népes, tősgyökeres oláh cigány családnál sikeresen végeztem a lókezeléssel. Meg is oldódott a nyelvük, mikor a könyvről szóesett. Egekig dicsérik a Kóro Marci családot, ahol sem Marci, sem Boris nem csalt és lopott. Noha minden jó családban kell egy rossznak lenni – teszik hozzá. Így esett ez meg ebben a családban is.

Beszélnek az uzsoráról, amely kivételesen még 1986-ban is elő-elő fordul. Az áldozatok a tapasztalatlan nők és férfiak. Ugyanakkor tűzbe teszik a kezüket a kis „Csókáért”, pedig már 22 éves, megbecsült Vasipari dolgozó, vasmunkás. Ugyanebben a házban vetik a szememre, hogy a könyv megjelenése óta valahogy a nemicigányok húzódoznak kölcsönt adni, s betársulni a lóüzletbe, nem akarnak felelni.

Az ablakomban beszélgettem N. L.-val és asszonyával N.-val, amikor majdnem áldozata lettem egy furfangos oláh cigány családfintáságnak. Megjelent V. V. 23 éves, a hódításairól jól ismert férfi.

– Tessék adni azonnal kölcsön 1000 forintot, mert a gyereket visszük a kórházba. Súlyos beteg, lázas. Csupán egy hétre kérem, de ennyi időre is adok 100 forint kamatot. Megéri nemde?

S már lobogtatta is a táviratot fedezetként. De a zöld távirati borítékban, amit szorosan a markában tartott, úgy mutatta a szöveget, hogy az amolyan dodonai (tisztázott) tényállás legyen: „A két lóért a 120 ezer forintot postázzuk.” Ennyi volt olvasható. Hogy kinek szólt, mikor adták fel, az nem volt kivehető. Nem álltam kötélnek, így máris odébb állt. Ment szerencsét próbálni a kocsmákba. Amint elment Lajcsi meg is szólalt.

– Tetszik látni! Ilyenek! Ezzel a távirattal házalnak. És ha szerencsénk van? Mindenesetre ezek rontják a tisztességes lovazó oláh cigányok becsületét.

A könyvnek is része van abban, hogy a ló tartás miatt kevesebb a szabálysértési eljárás ellenük, és a hatóság is alaposabban, körültekintőbben vizsgál.

A legfrissebb szabálysértési élményem a következő. 1985 aranyvasárnapján S. J. szarvasi Hatház utcai nyugdíjas szlovák munkásember keresett meg az iro-

dámban. Arra kért, hogy gilisztaport írjak fel a malacainak. Megtettem és részletesen elmagyaráztam neki a por helyes adagolását, hogy az hatékony legyen. Még egy negyedóraig beszélgettünk erről-arról, özvegyi sorsáról, a fogyatékos, de már felnőtt fiáról, családjáról, a háztáji gazdálkodásáról, az elmúltakról. A Hatház utca maga is egy kis helytörténet. Röviden elmesélte miként él. Kikísértem a kapumig. Arra tekintve összezsapta a kezét.

– A biciklim!

– Hiszen ott áll – nyugtattam meg. – A kapunak van támasztva.

– Az megvan – felelte magából kikelve – de tessék nézni! A csomagtartóján a három doboz ki van nyitva. Most vettem a szomszédos Bizományi Áruházban három pár iráni papucsot 600 forintért. Hova lettek? A boltból kijövet észrevettem én, hogy meglesnek – három-négy suhanc – de akkor ez fel sem tűnt. Felültem a kerékpáromra, jöttem ide, láttam az ablakon át, hogy gépelni tetszik. Gondoltam, egyúttal elintézem ezt is. Iratok én porokat még a nagynénémnek is. Na! Ezt jól megcsináltam a karácsonyi ajándékokkal! Persze a huligánok figyelték, hogy hová megy ez az öreg, hogy támasztja a fának a kerékpárját. Az már öreg szerszám, nem éri meg, hogy ráüljenek. Óvatosságból mégis behoztam az udvarba, s belülről támasztottam neki a kapunak. A huncutok csak meglestek. Utánam lopakodtak, s már el is tűntek a zsákmánnyal. Hova menjek a panaszommal?

– A tanácsra – válaszoltam. A hatszáz forint kézenfekvő szabálysértés.

– Jó, jó, de én nem ismerem a tetteseket. Tanúk nincsenek. Majd máskor, ha jövök betolom egészen a kútig, a kutya mellé. Addig csak nem jönnek be.

Átéreztem kárát, miért is beszélgettünk oly hosszan, ezt megtehettem volna az ablakon át is, mint éppen az oláh cigányokkal, ha „recét” kérnek a lovuk részére. Alkalmilag kikérdeztem a fiatalokat, hogy ki volt, ki tette? Úgysem mondom el senkinek. Természetesen kitérő választ adtak.

– Nem tudjuk, biztos valamelyik ref-es (rendőri felügyelet alatt álló), hiszen vannak ilyenek jópáran, azoknak van rutinjuk az ilyesmiben.

Cigánytörvényszék

A bűnözés témában nem is mélyedek el. Vannak arra hivatottak. Inkább írok – míg van ilyen – az ő törvénykezésükről. 1985. június 26-án a „Papkertben”, a katolikus templom körül délelőtt összeült a cigánytörvényszék. Tíz férfi jött össze ülnökként. Öten képviselték Szarvast, és öten érkeztek Békéscsabáról. Valamennyien oláh-cigány-tekintélyek. Miért csak férfiak? Mert a törvényszéken lóról tárgyaltak, s abba a nőknek nincs beleszólásuk. Tíz órakor bementek a katolikus templomba, ott is és a parki fészületnél is esküt tettek, hogy pártatlanok és igazságosak lesznek. Mi volt a tárgy? T. két hónapja eladott Cs.-nak egy lovat 49 ezer forintért. A ló sántított és nem gyógyult. A mi igazságügyi szabályaink szerint már régen letelt az az idő, amikor a vevő az eladóval szemben keresetet nyújthat be. Nem így a cigányoknál. A véletlen hozta, hogy jártam a pórul járt vevőnél Cs.-nál. Egy másik beteg lovát kezeltem. Annak végeztével kivezette a vásároltat is. Pompás állat volt, de „nyomorék az elejére”. Javasoltam részére az iszapkezelést, de a kórjóslatot rossznak ítélt. Erre a véleményemre állt elő Cs. a követelésével. Így került az ügy a cigánytörvényszék elé, amely az eladót hétezer forint kártérítésre ítélte, amit az – anélkül, hogy ügyvédhez, bírósághoz, állatorvos szakértőhöz fordult volna –, szó nélkül kifizetett. Igaz, hogy a cigány a cigányt nem lopja meg, de ez más, ez csak kis ügyeskedés. A bírák még azt is hozzátették, hogy amennyiben a vevő előbb nyújtotta volna be panaszát – előbb világosítottam volna fel – többet is kaphatott volna. A mi törvényeink szerint a kereset elévült, különben is külső hiba volt – patarák.

Önérzet, összetartás, cigánybecsület? Mindez együtt. Nem egy helyen kérdeztem.

– A pénzük csak úgy a fiókban?

– Ez természetes – felelték. Cigány a cigánytól nem lop. Magyar ember meg úgysem jó ide! A legtöbbet magunkkal hordjuk. A pénzeseket nem is látja maga

egyedül az utcán, a kocsmában, a vásárban, csak kísérvél. Apró verekedések ügyében nem is fordulnak igazságszolgáltatáshoz a cigány-törvényszékhez, azt szűkebb körben intézik el.

Az alábbi eset 1985-ben, a nyári lóvásárban történt meg délután 3 órakor. A vásározók már készülődtek hazafelé. Fogták be a lovakat, még megittattak. Lehetett a vásártéren vagy másfélszáz ember és félszáz ló. M. P. felszólította B. J.-t, hogy menjen haza aludni. Az felhördült.

– Mi jögon küldesz? Te is olyan oláh-cigány vagy mint én.

– Menj! – parancsolt tovább N. P. – Ittál már eleget!

A lacikonyha előtt szó szót követett. A bábésméskodók egyre szaporodtak. Kialakult rögvést a két tábor. Egyiknek pártján a Putyestyók, a másikén a Pisesztyók. Odáig fajult a dolog, hogy a „mólés” már lépett bátyjának a lovaskocsi-jához. Hirtelen le akarta szerelni a hámfát, azzal jól lehet ütni, mert gömbölyű és sebet nem hagy. Észrevette ezt Boci, a sánta és M. P.-nek a védelmére kelt. Szerencsétlenségére, mert az idegen ló nem ismerte. Odarúgott, egy bordája tört el. Azonnal kihívták a mentőket. Az ügyeletes orvos bevittette a kórházba. Nyolc napon belül haza is jött. Senki nem firtatta, hogy történt, mint történt. – Megugrott a ló! – adta elő a kórelőzményben. A balesetet követő szombaton már mulatott is fiának, Lajcsinak a lakodalmán. A felek az „affért” a vigalom közepette, a menyasszonytánc alatt egymás között barátságosan elintézték. Megitták a „béke poharat”. Nem lett belőle tárgyalás, még a cigánytörvényszéket sem hívták egybe. Ekkor is bebizonyosodott, hogy a cigánybecsület az valóság, nem frázis, amelyre ők mindenkor építenek is. Élnek is vele, számítanak is rá. Akkor sem üléseztek, amikor Pista R. I. Ladájával karambolozott, azt összetörte. De „vagány” apja már nyilatkozott is: – Kifizetem a kárt, semmi alkudozás, semmi egyezkedés, az én fiam tette! Könnyelmű fiát szóban megdorgálta, de még csak pofon sem ütötte. Ki tudja ezt megállni a nem cigányok közül egy tizenöt éves suhancsal szemben?

– Ítélezünk mi magunk – szólal meg Lóri – nem úgy van már, mint a régi, átkozott világban. J. D. csendörnek, ha cigányt látott, máris viszketett a tenyere. Ha a vajda bejelentett, jött a csendőr, megállt velem szemben. Olyan nagy gyakorlata volt, hogy centiméterre tudta, hová is állítson mezítláb még télen is. Úgy ejtette le puskáját, hogy a vasa (tusaborító lemez) a nagy lábujjamra essen. Feljajdultam és vallottam. Egyből bekétkültek a körmeim, merő véraláfutás lett a lábam feje.

Teendőink

Hozzá lehetne fogni, vagy legalább próbálkozásokat tenni a cigány gyermekek (oláh cigányokról beszélek) bölcsődei gondozásához. Majd tenni, agitációt kifejteni (televízió, rádió, újság, tanács, Hazafias Népfront) az óvodába járatások érdekében. Az óvoda feladata lenne felkészíteni az iskolára. Az iskolát pedig kötelezővé tenni már ideje volt. Megkövetelni a nyolc osztályt. Ezt cselekszi, ez az elképzelése Bankó István Béke köz 4. szám alatti lakosnak, amikor nekem 1985 karácsonyán ezt mondta.

– Pista 15 éves. Nagybáhnhegyesen nevelik. Majd ott beleverik a tudást, a munkát, ott elvégzi a nyolc osztályt, és leszoktatják a kártyáról, amire itt a nagyobbak rákapatták. Nyuszikával sajnos nem tudok mit kezdeni (nyúl-szájú, farkastorka van), de fondorlatos az észjárása, fog az esze, és imádja a lovat. Majd csak ember lesz őbelőle is. Páli jó kinézésű, ügyes, minden iránt fogékony, értelmes, ezért vele meg a kis Husival, Kálmánnal el fogom végeztetni a nyolc osztályt. Pálinak jó a hangja, hallása – már nótázik is –, s énekből ötöse van. Husi és Kálmánka pedig kedvencek az óvodában. S hovatovább az apróságok is odakerülnek. Tetszik idejárni és látni, hogy mindketten, mi szülők, Csuti és jómagam is mindig a körükben vagyunk. Ide nem is jár hozzánk csak az Öreg (apja) meg a testvérek. Itt nincs csődület, de nyitva a televízió és a rádió, abból tanulhatnak és szórakozhatnak.

Iskola után azonnal biztosítani kell a fiatalok részére elfoglaltságot. Ez a veszélyes kor! Suhancok, és bandában duhajkodnak. Szép és nagy haladás, hogy sokan pályáznak jogosítványra. Ennek azonban feltétele legyen – előtte és birtoklása idején is – a munkaviszony. Nem lehet megengedni, hogy csupán passzióból vagy családi ügyben furikázzon, és ez legyen a „főfoglalkozása”. Űzze szabadidejében! Ha kedve van, ám legyen „bérautós”, de valaminő munkahelye

legyen, és ne az apja oldalán „lovazzon, régiségezzen”! Az életvitele így teszi méltóvá a személyautó vezetésre a közforgalomban.

A házasság pedig önmagában is kötelezzon! Abban ne csak jogok legyenek, hanem köteleességek is!

1986-ban már közel tíz személygépkocsit birtokoltak a szarvasi oláh cigányok. Az autóvezetés egyre több figyelmet kíván, az viszont megfelelő iskolázottságot, képzettséget, műveltséget. Tehát ők is gépesednek. Ideje tehát elkezdeni a sokoldalú nevelésüket. Hol? Az óvodában! Szép példa erre az Óvónőképző Intézet udvarán a Kresz-pálya. Ahol a tündéri Olivér már gyakorol is. Már a gyermeknevelés – ha még a bölcsődétől idegenkednek is – első nagy etapja az óvoda. Minden cigánygyermeknek kötelezővé kell tenni!

Az iskolák betöltik hivatásukat. Nem reszortom taglalni. Azonban iskoláskorban és annak elvégzése után, ismerkedjenek már meg végre az olvasással is! Szeretnénk látni, ha az újságos mennél több cigány postaládába dobna be napilapot és időszaki újságot, folyóiratot, képes újságot, legyen az Füles, Ludas Matyi. A karácsonyfa alá, születés- és névnapra is szép meglepetés lenne a képeskönyv, a meséskönyv, Petőfi összes költeménye, egy regény, egy útleírás. Mindenekelőtt azonban a cigányirodalom megszerettetése a fő feladat. Vannak költők, írók, művészek. Tanulják őket!

És a Csicsely Pál Művelődési Ház feladata? Cigányrendezvények, filmvetítések, diavetítések például Indiáról, ahonnan a cigányok származnak.

Cigányóvoda? Cigányiskola? Ki tudja mi is lenne a helyes megoldás, figyelembe véve, hogy annyira szeretik és rajonganak a nyelvükért. Hogy cigányul tanítani kell őket írni, olvasni, azt szentül vallom. Mert 1986-ban Szarvason egy cigány sem tudja ezt az anyanyelvén megtenni. Egyidejűleg taníthatók cigányra, magyarra. Felmérésem szerint városunkban körülbelül kétszáz oláh cigánynak a cigány az anyanyelve, és büszkéek erre. Az oláh cigányok egymás közt csak anyanyelvükön beszélnek. Karoljuk hát fel őket! Tartsuk tiszteletben a nyelvüket!

Az iskolában, a munkában a jók megérdemlik a dicséretet, a kitüntetést, jutalmat. Nem szabad fukarkodni az elismerésekkel. A példás magaviseletüket, szorgalmukat, a jeles előmenetelüket illesse pozitív megkülönböztetés a többiek előtt. Legyenek munkájukra büszkéek.

Ugyanakkor már a gyerekek ismerkedjenek a környezetvédelem elemi szabályaival. Gyomláljanak nyáron, barátkozzanak meg az ásóval, kapával, gereblyével, ültető bottal, a locsolóval. Műveljék meg a parlagon heverő udvarukat. E téren nagy a tartaléka az országnak termőföldben és munkaerőben. Ne kényez-

tessük tovább a cigánygyermekünket. Kertészkedéssel testmozgást végeznek, dolgoznak és termelnek.

A pubertás őket sem jogosítja fel a házasságra, a szülésre. Szarvason hat-nyolc oláh-cigány családnak a népes tábora él. Úgyszólván valamennyien vérrokonok. Az első-, másod-, harmad-unokatestvérek kerülnek össze, az ország törvényeit megkerülve, házasként. Genetika!

Irányítani kívánatos őket a bölcsőtől a sírig. Súlyt érdemes helyezni szellemi-, testi fejlődésükre. Le vannak maradva még manapság magasságukat, erőnlétüket, testsúlyukat illetően.

Szocialista erkölcstannal ismertessük meg a gyereket, fiataalt! Sokat várunk a már beilleszkedett oláh-cigányoktól, ők tudnak a legjobban hatni elmaradott testvéreikre, rokonaikra. Rájuk hallgatnak. Emeljék fel magukhoz az egyhelyben topogókat! Mozdítsák ki a holtpontról a mozdulni nem akarókat!

Kell-e cigánybíró? Talán ezt hivatott pótolni a tanácstag. És cigányvajda? Bizonyos, hogy nagy tekintélyük volt egykoron, hallgattak rájuk. Úgy is választották meg őket, érdemük alapján.

Illő, hogy az egész társadalom hasson rájuk, még az utcán is! A tömegszervezetek, a szakszervezet, a Nőtanács, a TOT és a TIT karöltve patronálják az oláh-cigányságot.

Végő szűkségben a hatóság és a rendőrség fegyelmezze az arravalókat, és tartsa szem előtt a szórakozóhelyeiket. Fogamatja volt eddig is annak, hogy a mozit olykor ellenőrizték a járőrök.

Hozzáteszem azt is, hogy ebben a nagy problémában egyes ember, egy tanács iparkodásának nem lesz gyümölcse. S nem lesz máról holnapra.

És nem lehet külön utakat járni. Falusi, vidéki törekvéseinket szinkronba ajánlatos hozni az országos, kormány szintű elképzelésekkel. Együtt érdemes dolgozniuk a városi, megyei, minisztertanácsi koordinációs bizottságoknak.

Kézzel fogható eredményt csak az hozhat. Egyetemlegesen tanítsuk meg őket a pénzüket beosztani, spórolni, a jövőjükre is gondolni. Akik előbbre jutottak, azok az említett utakat járták. Vagy a vegyesházasságát.

A lakosságnak kötelessége betartani az állategészségügyi rendszabályokat. Nem azért költözött ki a dögtér a Mezőberényi útra, hogy a városi állattartókban felelőtleniséget szüljön, hanem, hogy a környezetvédelmet szolgálja. Esztétikusabb, higiénikusabb, mint a kenyér- és rizsüzem mellett működtetni. Nemde?

A lakosság mégis visszaél a város anyagi áldozatával, pedig az új dögtér azért létesült, hogy az állati hullákat oda szállítsák ki. Ehelyett a város körüli gödrökbe, mocsarakba, a szeméttelenen dobják le a sertés, baromfi, malac tetemeket.

Utóbbiakat pedig egyszerűbb lenne a kertben elföldelni, és ezzel ártalmatlanná tenni. Így nem válnának a cigányok kutyáinak zsákmányává, meg lehetne előzni az esetleges fertőző betegségek terjedését. Kényszervágások esetén is nagyon körültekintőnek, óvatosnak kell lenni az oláh cigány házaknál. Nekünk szakembereknek is fejtörést okoz egy-egy ilyen eset. Dönteni kell, nincs laboratórium, viszont vannak éhes szájak. 1985 karácsonyán három napon át vizsgáltam B. I. két kényszervágott hízó sertését, mire megnyugtató módon javasoltam, jól megfőzve az elfogyasztásukat. Boncoltam, főzőpróbát végeztem, kísérleti állattetést végeztem, miközben ott téblábolt körülöttem kilenc gyermek. A hidegben megtehettem, de nekem, mint nyugdíjasnak erre az izgalomra már nem volt szükségem. Akkor nyugodtam meg, amikor sem én, aki fogyasztottam a húsból, sem Bell kutyám, aki szintén kapott belőle, nem betegedtünk meg. És ha ettől függetlenül – ünnepi vacsora lévén – a család hozzákezd hányni? És ha megtiltottam volna a 150 kg élelem emberi felhasználását télen, karácsonykor, Szilveszter és újév előtt?

Mi vár a televízióra?

Az oláh cigányság szemében a televízió a művelődés és a kultúra alfája és ómegája. A tudás fellegvára. Az iskolát elvégezve a televízió az, ami őket észrevétlenül tanítani, továbbképezni tudja. Televíziója minden egyes cigánycsaládnak van, és egyfolytában nézik is. Az iskolások is, ha péntek délben hazamennek, bekapcsolják és nézik vasárnapig, amíg csak tart a műsor. Ez önmagában is elmond mindent. Tanulásra, olvasásra, írásra, rajzolásra, keresztretjtvény-fejtésre más napokon sem szakítanak időt.

A cigányság emblémája a tölgyágot szájában tartó sündisznó. Vajon tudja ezt a süni?

A nagy cigánycsoport országunkban megérdemelne havonta, vagy esetleg ritkábban vagy sűrűbben, de meghatározott időben egy órányi cigány műsort. Ebben bemutathatnák a cigányok alkotásait. A népszínművekből is le lehetne vetíteni ebben a műsorban egy-egy jelenetet. Ezt soha nem felednék, akadna cigánygyerek a nézők között, aki esetleg így találná meg a példaképét. Legyen kívánságműsor a cigányok kérései szerint is. Missziót tölthetne be így a televízió.

A rádióműsorok is hordozzák magukban a fenti lehetőségeket. Ma már drága rádiókészülékek találhatók a cigány lakásokban is. Egyelőre még a cigányzene a kedvencük, de minden csak idő kérdése. Ami ma még álom, az holnap valóság lehet.

Befejezés

A felszabadulás óta nagyot fordult a világ Szarvason is. Fél évszázadon át itt élve, módomban állt megfigyelni, miként lett az agrárproletárból jó megélhetésű termelőszövetkezeti paraszt, a szarvasi „vékásból” (szőlőbeliek, szőlősiek) megelégedett nyugdíjas. Látom, hogyan él ma – 1986-ban – az egykori szolgálólány, kanászyerek, kisbéres, öregbéres. Valamennyien jó módban, a sorsukkal megelégedve.

De a legnagyobbat – mert ők voltak legalul – lakás, ruházkodás, iskoláztatás, orvosi ellátás terén, a cigányok, jelesül az oláh cigányok léptek. Jó érzés látni, amint az apák kerékpáron viszik a „csávót” az óvodába, iskolába, mennek értük a napközibe. (B. G.) Ennek ellenére sajátos adottságainál fogva talán egy városban sem domborodik ki oly magasan a cigány-ügy, mint Szarvason. Itt özönlöttek el a legjobban a belvárost, olyannyira, hogy Krakkóból áttevődött a cigány központ a város belsejébe.

Mint állatorvos, aki egy életen át dolgozott a köreikben, sokat láttam, hallottam, észleltem, igyekeztem mindent észrevenni. Ezeket meséltem el. Mint nyugdíjasnak már nincs pozícióm, csak egy dilettáns pennám. Azt szeretném, hogy a könyv kerüljön az oláh cigányok kezébe – hiszen róluk van szó – azt olvassa el és fel a többségük. Okuljanak belőle.

Cigány életforma? Nekünk szokatlan, de ne feledjük, hogy a földkerekségen minden négy emberből három – nem túlzás – így él, illetve jó lenne, ha négyből csak kettő is így élne. De hol vannak? Éhezés, éhhalál. Lakás nélkül, analfabétán. Őshazájukba, Észak-Indiába utazva már a repülőúton át kell állnunk – főleg szellemben – egy másforma életre. Feledni az otthon, annak minden előnyét, kényelmét, sokoldalú hasznát.

Legyen munkám jutalma az, amit 1985 karácsonyát megelőző napon a köztestisági dolgozóktól kaptam. Ezeket a lapokat gépeltem a szokott helyemen,

az ablak mellett, mikor négy jól megtermett rom (cigány) – Izidor, Káplár, Nyusznoryi, és Rákló – kezükkel döngetni kezdték és nekifeszültek az ablakom alatti, szívemhez nőtt festői göcsörtökkel teli akácfának. Már nyúltak is a csákányhoz, Izidor már sújtani is akart. Kiszóltam.

– Ugyan kegyelmezzenek neki, még zöldellt, ha már koránál fogva hanyatlóban is van. Úgy megszoktam! Nap mint nap gépelés, írás közben elnézegettem dudorjait, egy batyus öregasszonyt véltem benne felfedezni, számolgattam ágait, gallyait. Talán Ruzicskay művész úrnak is ez volt az egyik akácmodellje. Köszöntek.

– Nó! Ás Dévlészá!

Az ásót, a lapátot, a fejszét a vállukra véve haladtak tovább egy fával. Követtem őket a kis motoros targonca. Egyiküknek odakiáltottam.

– Aztán most már az ötödik gyereknél ideje megállni, nehogy a hatodik nyomorék legyen!

Nem ígérte, hogy úgy lesz.

Az első nagyobb havazásnál le is fotóztam az akácfát, hóval megrakott görceit, ágait, amint az erdei pintyek ide-oda repkedtek rajtuk.

Elismerés? Köszönet? Sokat fotóztam Ibolyt gyerekkorában, aki vidékre (Békés) ment férjhez. Ha a szülők meglátogatják, most, huszonöt év múltán is megkérdezi tőlük: – Aztán hogy van az én doktor bácsim? Egyáltalán él-e még? Eddig kedvező választ kapott Vilajától is, Lajkótól is, így mindig üdvözlétet küldte, amit viszonzotam.

1985. december 27-én az utcánk még hepehupás volt a gázvezetés miatt. Az úttest két oldalán sepregettek az oláhcigányok. Berci megkérdezte:

– Aztán mennyit kapott maga azért a könyvért?

– Semmit – válaszoltam.

Úgy tűnt, hogy ez megelégedettségére szolgált.

– Dolgozgatok – mondta – nem lehet csak a lovakra támaszkodni. Apámat majd' elfújja a szél, az anyámnak is elege van. Odahaza vannak az apróságok, fel kell őket nevelni. Én vagyok a legidősebb, keresnem muszáj. De ugye a következő könyvében már csak a jót írja?

1985 karácsonyán az ablakomon át a három nagy testvér – Sanyi, Lajcsi, Miklós – felköszöntöttek, s hozzátették – Várjuk a könyv folytatását!

Levonhatom a következtetést a könyv után. A cigány fiatalság okult belőle. Megszívlelte az öregekre vonatkozó sok rosszat. A magyarok pedig jobban megismerték a cigányság életét, gondolkodását, a rögső úton történő felkapaszkó-

dást, a beilleszkedés nehézségeit, a múltjukkal való szakítás kínjait, gyötrelmeit, mérhetetlen sok gondjukat az előítéletekkel szemben.

Ugyanezen a karácsonyon elmentem őket megköszönteni cigányul, akkor megkérdezték.

– De doktorbácsi! Miért éppen rólunk, cigányokról írt?

– Nem csak a cigányokról írtam! Írtam én a parasztokról is, „Az én szarvasi tanyavilágom” című monográfiám ott hever a fiókom alján, sok száz képpel. Írtam én az Arborétumról is, az egy másik szekrényben van. Ott az album is, amelyben – egy életmű – az év minden napjáról van saját, színes felvételem. S azokat teljessé teszik az archív képek – 1923-tól – és az alkotó levelei.

Könyvem bevezetőjében utaltam József főherceg cigány-nyelvtanára. Em-lítést tettem, hogy unokája hívta fel rá Egerben, a Gárdonyi Társaság ülésén a figyelmemet. Nem tudom, „királyi fenségét” hová vezette sorsa. Én azonban a népi demokrácia égisze alatt elvégeztem a munkát, amelyre neki 1935-ben ígéretet tettem. Bár mások is így cselekedtek volna! A reneszánsz Mátyás király, a forradalmár Petőfi is csak a muzsikájukat élvezték, de ha már akkor parancs és jelmondat lett volna felemelésük, azóta réges-régen beolvadtak volna, akár a Kunok, akár más népek. A fiatalságnak is azt a tanácsot adhatom, hogy az oláh-cigány kortársaikat emeljék bátran fel magukhoz, és ne ők süllyedjenek le azok közé. (Erotika, munkafegyelem, magatartás terén.) Ne csupán szólam legyen végre a cigányok beilleszkedése.

Utószó

Ebben az írásban – mintegy kiegészítésként – tájékoztatni kívánom az olvasókat arról, hogy „A szarvasi cigányok” című 1984-ben megjelent könyvecskémnek milyen lett a reflexiója elsősorban az oláh cigányok, de a magyar cigányok és a magyarok körében. Azóta mit tettek a beilleszkedésüket illetően, ez a folyamat hol tart ma. E téren mik a kilátások, és mi várható.

Még 1985 karácsonyán is mélyen megrendített, amint az egyik oláh cigány családnál dolgoztam „sertésügyben”. A meleg szobában játszadozott a kilenc gyermek – a legidősebb tizennégy éves – az anya és apa felügyelete mellett, és kettő ott tipegett közöttük mezítláb. A nyomor láttán negyven éven át elszorult a szívem, fájdalomérzet fogott el, de mást nem tudtam tenni, mint, hogy a munkámért, sokszor a gyógyszerért sem vettem el pénzt. Mint ahogy a mostani karácsony három napját is ekként ünnepeltem meg körülükben.

Az adatokat szolgáltatták:

Id. Bankó István, ifj. Bankó István, Bankó Péter (Falábú), Balogh Rozália (Csita), Balogh Rozália (Nuna), Nagy Irma, Nagy Lajos, Nagy Miklós, Nagy Csaba, Nagy Sándor, Nagy Gusztáv (Glóri), Nagy Sándor (Nyulacska), Nagy Zoltán, Rostás István (Stefi, Rézi), Rostás Gusztáv (Kutyukóró), Rostás Pál, Rostás Sándor (Bagós), Rostás Kálmán, Varga József (Diló), cigányok és még sokan mások.

Nem cigányok: Mátyás János, Plenter Mihály, Velencei György.

Fotók

SZARVASI
KOKKÓ ÉLETE

1950-1979

Armadu Bay

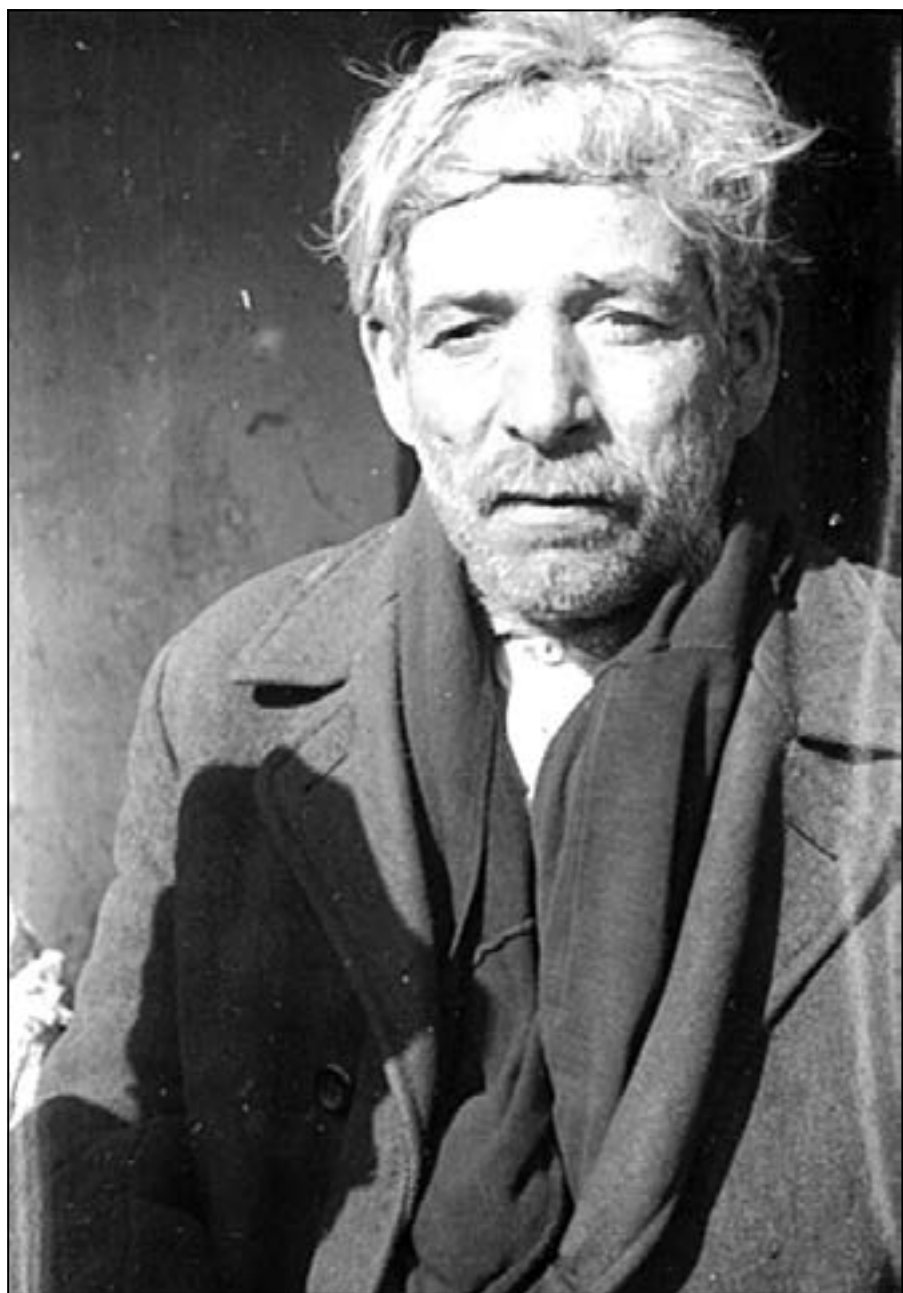

Starvas

cigelnysāga

1955-1979

Arvids Day

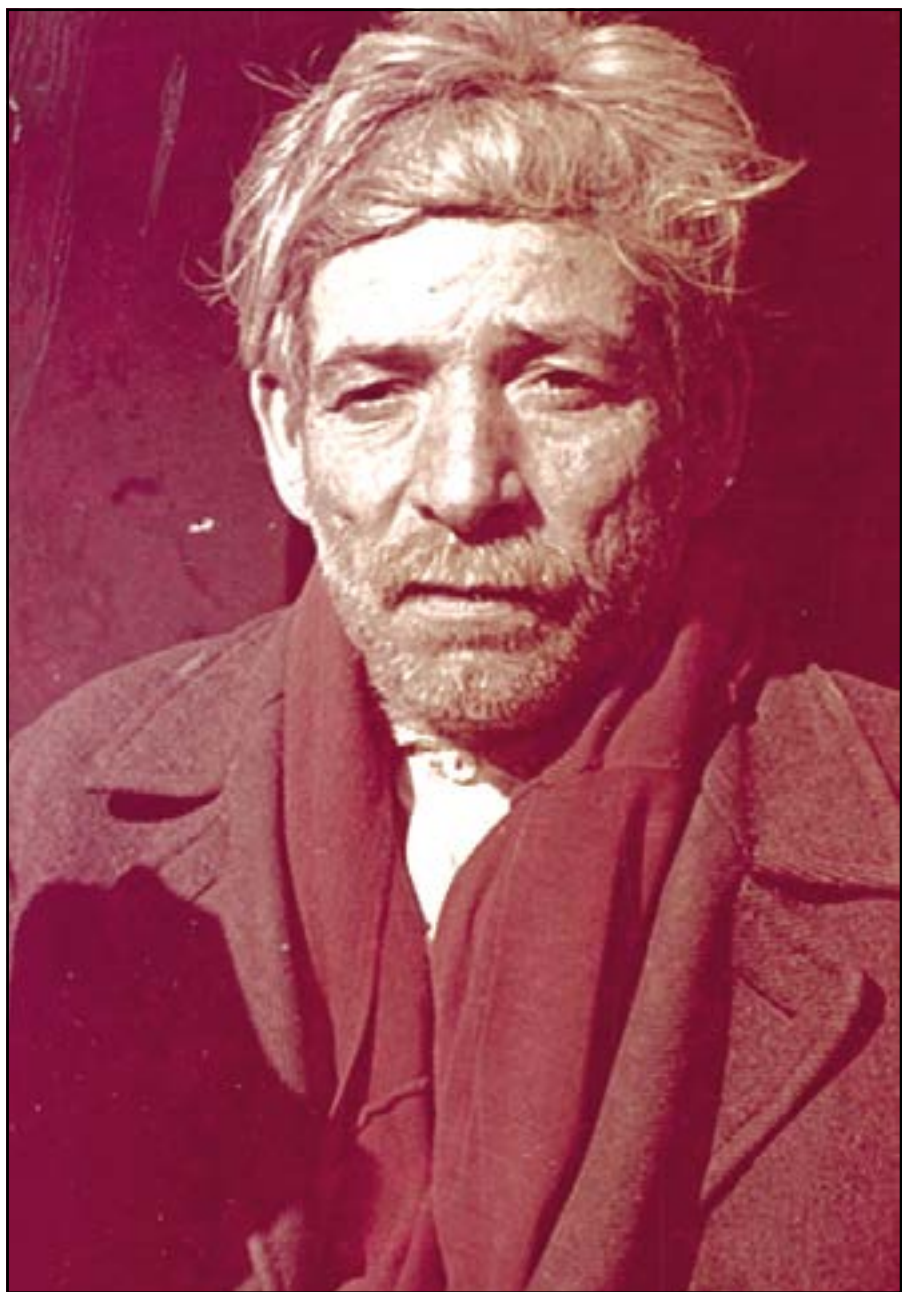

Összefoglaló

A szerzőnek 1984-ben a Békés Megyei Tanács és a Szarvasi Tanács támogatásával megjelent „A szarvasi cigányok” című könyvecskéje. Most útnak indítja annak második részét. Szereplői ennek is még élő, vagy már holt személyek, akik azonban léteztek, és nem a fantázia szülöttjei. A bevezetőben utal a szerencséjére, amely segítette az információszerzésben. Előnyös pozícióból beszélt az adatszolgáltatókkal, hiszen ők keresték meg lóügyben, ők kértek segítséget. Talán az első könyv Szarvason, amit az oláh-cigányok is megvettek, s azt egyénileg vagy családi, rokoni szervezésben el is olvastak, sőt kritizálták, értékelték is. Több cigányházba meghívták író-olvasó-szereplő találkozóira. A szerző kíváncsi volt a cigányság véleményére, hogyan fogadták a könyvet, mit okultak abból, voltak-e le belőle következtetést. Hasznosnak bizonyult-e, javított-e életvitelükön, viselkedésükön.

Leírja több író-olvasó találkozásnak a lefolyását, ahol nyilatkoztak maguk a könyv hősei személyesen. Ilyen vita lezajlott a cigány otthonokban, a szerző lakásán, a Mozi előcsarnokában, s természetesen nyáron az ároksparton. Tisztázza szarvasi vonatkozásban, ki a magyarcigány, ki az oláh-cigány, ki a már nem cigány. A szerző a könyve megjelenése óta hétről hétre, hónapról hónapra járja az oláh-cigány házakat. A „könyvhatás” fejezetben felfedez olyan megnyilvánulásokat, amelyek úgy véli némileg könyve hatásnak is betudhatók. Ezeket, mert pozitívak, örömmel nyugtázza. Nehezményezi, hogy nem szaporodtak a tanácsai házasságkötések, s a környezetvédelem szeretete még mindig nem alakul. Meghatódva ír az ártatlan gyermekekről, szót kér az érdekükben. Nem véletlen, hogy legszebb képei azokat ábrázolják.

Táplálkozásuk évről évre javul. Az egészségügyi hálózat a tanúja, hogy a lakáshelyzet után e téren lépett a legnagyobbat a cigányság. Regisztrálja „Krakkó”

megszűnését, s helyén egy modern városrész kiépülését – magyarcigány építőkkel és építetőkkel is.

Fordulópont kultúrájukban az új művelődési ház.

A „munka” fejezetben is javulásról ír. A Tanács, a munkáltató üzemek a lakosság előrelépését érzékelik. A magyar cigányok kivétel nélkül mindannyian dolgoznak állandó jelleggel, s egy része az oláh-cigányoknak is állandó vagy időszakos munkás.

Igyekszik megmenteni a még napvilágra nem hozott, ismeretlen cigány szokásokat.

„A szarvasi cigányok és a ló” fejezet ismét a leghosszabb. A szerző ebben van otthon. A Minisztertanács Cigány Koordinációs Bizottsága is ehhez adott ösztönzést, mert a cigány irodalom e téren a leghézagosabb. A négyszáz könyv, cikk közül egyetlen egy tesz említést (Ladvenica Ilona 1967) a lóval történő „mesterkedéseikről.” Az orvosok, pedagógusok, újságírók, írók igen szép és értékes kiadványokkal gazdagították a cigánysággal foglalkozó irodalmat. De az oláh-cigány és ló „szimbiózisáról” – pedig életető elemük volt – vajmi kevés szó esett. Itteni leírása ezt a hiányt hivatott ismét pótolni. Kitart amellett az elmélete mellett, hogy a „lószeretet a vérükben van”.

A szabálysértésekre, bűnözésekre csak utalást tesz. Viszont lelkesedéssel ismerteti egy-két „cigány törvényszéki ülést”. Teendőink között kiemeli az oláh-cigányokkal való törődés fontosságát a „bölcstől a sírig”, amelyben mindenki szerephez jut, melynek során minden egyes személynek, közületnek szóval és tettel kell segíteni. Minden jó szó, tanács, nevelés – óvodában, iskolában és otthon – tett, példamutatás pozitív eredménnyel járhat. Nem ok nélkül foglalkozik írásaiban a televízió szerepével az oláh-cigányok tudatformálásában. Az iskolán túli időnek az oláh-cigányság életében ez az egyetlen, legnagyobb kulturális „fóruma”! A befejezésben megállapítja, hogy a felszabadulás óta előre legnagyobbat a cigányok léptek, mert ők voltak legalul, „megvan mindenük”, de a haza elvárással is van velük szemben. Mozduljon már végre a 10 százaléknyi sötétben tapogatózó, elmaradott tömegük is! Célja, jelen írásával is csak egy lehet: elősegíteni a beilleszkedésüket. „A hit is, ha cselekedetei nincsenek, megholt őmagában.” Ha már ezt évszázadokon át elmulasztották, vagy a „kellene” szólamra korlátozták.

Summary

In 1984 the author had a little book titled *The Gypsies of Szarvas* published with the help of the Council of Bekes County and the Szarvas Council. Now he is launching the second installment. This second book also features as its characters people either still living or already dead, who have, nonetheless, existed and are not a fruit of the author's imagination. In the introduction, he refers to the luck that helped him while gathering information. He was able to negotiate with the data providers from an advantageous position because it was they who sought his advice and help regarding horses. That was perhaps the first book that Olah gypsies of Szarvas have bought and read either themselves or with their family, relatives. Moreover, they reviewed the book and rated it. The author was invited to many gypsy houses for writer-reader-character meetings. The author was curious about the opinions of the gypsy community, how they received it, what they've learned from it and whether they drew any conclusions. Whether it proved useful, whether it improved their quality of life, their behavior.

The author describes several writer-reader meetings at which the characters themselves were present and took part. These types of meetings took place in gypsy homes, the author's home, the hall of the local cinema and, of course, in the summer by the riverside. The author makes it clear who in the context of Szarvas counts as a Hungarian gypsy, who counts as an Olah gypsy and who does not count as a gypsy anymore. Since the time the book was published the author had been visiting Olah gypsy homes week after week, month after month. In the chapter titled „Impact of the Book” he discovers expressed such opinions that he thinks can in some manner be attributed to the impact of the book. Since these expressions are positive, he recounts them with joy. He regrets the fact that state-officiated weddings have not become more prevalent, and

the desire to protect the environment has not been fostered. Touched, he writes about the innocent children, draws attention to them. It is not a coincidence that his most beautiful pictures are portraying them.

Their nutrition is getting better with each passing year. The healthcare network has borne witness to the fact that nutrition has been the area after housing where the gypsy community has made the most progress. The author notes the dissolution of „Krakkó” and appearance on its place of a modern part of the town with Hungarian gypsy construction workers and dwellers.

The new cultural center becomes a turning point in the community’s cultural life.

In the chapter titled “Work” he also writes about improvements. The Council, the local businesses all sense that the community has made a step forward. The Hungarian gypsies without an exception are all employed in full-time jobs, and parts of the Olah gypsy community are also employed on part- or full-time basis.

The author tries to preserve hitherto undiscovered gypsy traditions.

The longest chapter is titled “The Szarvas gypsies and the horse”. The author truly feels at home in this subject. The Ministry Committee for Gypsy Coordination has also tried to incentivize that, since the gypsy literature on the subject is particularly lacking. Out of 400 books and articles only a single one (Ladvenica Ilona 1967) makes a reference to mastery of the horse. Doctors, pedagogues, reporters, writers have enriched the literature on the gypsy community with beautiful and valuable publications. However, regrettably little is written on the symbiosis of the Olah Gypsies and the horse, despite the horse being the cornerstone of their lifestyle. The descriptions in this book aim to fill in this gap. The author stands by his theory that “love of horses is in their veins.”

The author only makes a passing reference to their misdemeanors and crime. But he does enthusiastically mention several “gypsy court cases.” The author highlights the importance for us to be attentive to the Olah gypsies “from the cradle to the grave”. Every single person and institution has a role to play and needs to help with both words and deeds. Every kind word, advice, as well as leading by example in the kindergarten, at school and home can have positive results. It is not by chance that he deals with the role of television in the shaping of the minds of the younger generation of Olah gypsies. This is the biggest cultural “forum” in the lives of Olah gypsies outside of school. In the end of the book, the author establishes that since the liberation it was the gypsies that made the biggest step forward, since they had the lowest starting point. “They

have everything to succeed” but their country also has expectations towards them. It would be beneficial to reach out to the remaining 10% of the community that has not yet stepped up. With this book, he only has one goal – to help their integration. “If there are no actions, then faith by itself does not survive.”

Резюме

При поддержек Совета Области Бекеш и Сарвашского Совета в 1984ом году у автора вышла небольшая книжка «Сарвашские Цыгане». И теперь он выпускает вторую часть. Герои этой книги – это люди ещё живущие или уже почившие, но существовавшие. Они не плод фантазии автора. Во введении автор благодарит свою удачу, которая помогла ему в сборе сведений. Со службами данных ему довелось говорить с позиции преимущества, так как они сами искали его, просили о помощи по вопросам лошадей. Это, возможно, первая книга в Сарваше, которую покупали Ола цыгане. Сами или вместе с семьями и родственниками они читали эту книгу и, более того, критиковали, давали оценку. Автора несколько раз приглашали на встречи писателя, читателя и героя. Автору было интересно мнение цыганской общины, то, как они приняли книгу, что почерпнули из неё и сделали ли какие-либо заключения. Полезна ли она была им? Улучшила ли их быт, поведение?

В книге описано то, как проходили некоторые из встреч автора с читателями, в которых участвовали сами герои книги. Подобные встречи проходили в цыганских домах, в квартире писателя, в зале Кино и, разумеется, летом на берегу реки. Автор проясняет в контексте Сарваша, кто считается Венгерским цыганином, кто считается Ола цыганином, а кто уже не считается цыганином вовсе. С тех пор, как книга вышла, автор от недели к неделе, от месяца к месяцу обходит цыганские дома. В главе «Влияние Книги» он обнаруживает высказывания таких мнений, появление которых в какой-то степени можно приписать ко влиянию книги. Влияния эти позитивны, и он с радостью рассказывает о них. В тоже время он с сожалением оповещает, что официальные брако-

сочетания не стали чаще, а любовь к защите окружающей среды ещё не проснулась. Автор трогательно пишет о невинных детях, требует к ним внимания. Не случайно, что его самые красивые картины изображают именно их.

Их питание улучшается из года в год. Система здравоохранения является свидетелем тому, что после жилищных условий, именно в этом аспекте цыганская община сделала наибольший шаг вперёд. Автор отмечает расформирование «Krákkó» и образование на его месте современного городского района, где и строителями, и заказчиками являются венгерские цыгане.

Появление нового дома культуры оказывается поворотным пунктом в их культурной жизни.

В главе «Работа» он также пишет об улучшении. Совет и местные работодатели чувствуют прогресс населения в этой области. Все без исключения венгерские цыгане имеют постоянную работу, а из Ола цыган некоторая часть также трудоустроена постоянно или на полставки.

Автор старается сохранить и вывести на свет малоизвестные цыганские традиции.

Самая длинная глава – это «Сарвашские цыгане и лошадь». В этой теме автор, как дома. Министерский Кабинет по Координации Цыган также поощряет материалы на эту тему, так как именно на этом месте в цыганской литературе больше всего пробелов. Из 4000 книг и статей всего одна (Илона Ладвеница 1967) упоминает о конном мастерстве цыган. Врачи, педагоги, журналисты, писатели обогатили литературу, повествующую о цыганской общине, прекрасными и ценными публикациями. Но о симбиозе Ола цыган и лошади написано прискорбно мало, несмотря на то, что он является краеугольным камнем их быта. Описания в этой книге призваны заполнить этот пробел. Автор настаивает на своей теории, что «любовь к лошадям у них в крови».

Об их дурном поведении и криминальности он упоминает лишь вскользь. Зато с энтузиазмом пишет о паре «цыганских судебных заседаний». Нам он говорит о важности внимания к Ола цыганам «от колыбели до могилы». В этом у каждого есть роль, каждый человек и организация должны помогать и словом, и делом. Каждое доброе слово, совет, позитивный пример, показанный в детском саду, дома и в школе, может принести положительный результат. Не с проста автор пишет о

роли телевидения в формировании познаний. Для Ола цыган за пределами школы это главный культурный форум! В концовке книги автор определяет, что со времени освобождения больше других групп поднялись именно цыгане, так как начали они из глубины. «У них есть всё», но и у родина многого ждёт от них. Было бы замечательно достучаться до тех оставшихся застрявших 10%ов их общины! Цель у автора и у этой книги только одна – помочь их интеграции. «В отсутствии дел, одной только вере не выжить».

Cigány-magyar szótár

A-Á

álató

= állat

ásél

= marad

B

bagó

= baj

bálisó

= malac

báló

= sertés

bákró

= juh

básno

= kakas

boka

= boka

boritij

= borít

bukó

= máj

bul

= fár

bunburiszkó

= zúza

burikó

= köldök

buznó

= kecske

sáng

= térd

C-CS

csár

= fű

csikát

= homlok

csiken

= zsír

csikénárel

= zsíroz

csikósi

= csikós

csárél	= nyal
csurundél	= csíp
csunyi	= ostor
csucsi	= csecsbimbó
chábén (kh)	= evés
cháll (kh)	= iszik
chálimó (kh)	= evés
chachávél (kh)	= abrakol
chandel (kh)	= viszket
chárundél (kh)	= megvakar
chinél (kh)	= trágyázik
chinyol (kh)	= fárad
chólyi (kh)	= epeharag
chul (kh)	= trágya
chuttyávél (kh)	= hág, ugrat
chutyilén, lész	= fogják meg

D

dand	= a fog
darávél	= fél
dél	= ad
dél pé tél	= lefekszik
dik hél	= néz
dindáló	= harapós
dindárel	= harap
doszta	= elég
dongóvi	= dongó
dóri	= madzag
dülj	= dől
dráb	= orvosság
drábárel	= orvosol
drábári	= orvos, kuruzsló
drukiszárel	= lök
ducsuzó	= púpos
dudum	= tők
dukh	= fájdalom
dukhál	= fáj

dulmut	= rég
dulmutánó	= régi
dumo	= hát
durmátó	= vad
div (gyiv)	= búza

E-F

epri	= eper
fajta	= fajta
falatinkó	= falatnyi
falka	= áll
fáca	= arc
fejtij	= fejt
fejtij télé	= nyúz
féré	= epe
ficánkodij	= ficáncol
frisnó	= friss
frissití	= frissít
foró	= vásár
félyija	= szelet

G

gazda	= gazda
géráló	= rühös
gilcsa	= krumpli
ginávél	= számol
gircsánó	= torok

L

lovagolij	= lovagol
lówé	= pénz
lungó	= hosszú

M

magyarázij	= magyaráz
mál	= legelő
malyári	= pásztor
mángél	= kér
márél	= üt
mász	= hús
mého	= méh
méng	= ménes
mérávél	= elhullik
mitáriszárél	= alkuszik
minó	= mély
mizs	= a hüvely
morcsi	= bőr
muca	= macska
muj	= száj
murdályol	= megdöglik
murdárel	= megöl
murs	= hím
muter	= vizelet
mutrél	= vizek

N

najoszárél	= fürdet
nászválímó	= betegség
nászváló	= beteg
nástig	= tilos
násél	= fut

P

padlóvó	= padló
pajárél	= bevizez
papin	= liba
párol	= cserél
pászlyol	= fekszik
patráji	= lucerna
péló	= herezacskó

pér
pérél khétáné
pétáló
pumrészki phabaj
pinzsárél
pijél
plincsáni
porr
pocsinél
pulpi
punró
putrél opré
phából
phábuváló
párno bukó
phakáló
phangél
pháró
phárrávél
phikó
phirinó
phukni
phukni motreszkó
phumb
phuró
pusztij pé

= has, gyomor
= összeesik
= patkó
= térdkalács
= ismer
= iszik
= szemöldök
= bél
= fizet
= comb
= láb
= feltár, nyit
= ég, lázas
= lázas
= tüdő
= szárnyas
= kötöz
= súlyos
= tép
= váll
= sétálás
= hólyag, seb
= húgyhólyag
= geny
= öreg
= elpusztul

R

ráca
rát
ril

= kacska
= vér
= szellem

S-SZ

szálavári	= gyeplő
szár	= hogyan
szásztýárél	= gyógyít
széka	= hússzék
szigó	= gyors
szikávél	= utat
szkurtó	= rövid
szodé	= hány
sztungó	= bal
szulum	= szalma
szunél	= varr
szung	= szag
szamára	= számár
szapuj	= szappan
száp	= kígýó
szurró	= szürke
szuv	= tetű
sákh	= káposzta
séló	= kötél
sén	= nyereg
sib	= nyelv
sil	= hideg
sinél	= vág
sing	= szarv
siráló	= megfázott
sóréł	= önt
sosol	= a nyúl
sudró	= hideg
sukó	= száraz
sunél	= hall
sungárel	= köp
súri	= kés

T

talló	= szájpaddás
tásol	= megfullad

tató	= meleg
tátoszárél	= melegít
tátusi	= táltos
thák	= hónalj
séró	= a fej
torgyol	= áll, megáll
trádél	= siet
trájó	= élet
trozna	= nátha
troználó	= náthás
trus	= szomj
trusáló	= szomjas
trájij	= él
thud	= tej
thuló	= kövér
thuló mász	= szalonna
thu	= füst
télunyipe	= talp

U

ucsó	= magas
usij	= úszik
urál	= repül
ustyávél opre	= felkelt
ustyél	= lép
usárél	= tisztít
uzsó	= tiszta

V

vándél	= emel
védra	= vödör
vélinó	= sperma
vica	= istraráng
vréma	= időjárás
vudár	= ajtó
vuna	= véna is
vungya	= köröm

vunétó
vunéciszárél
vurdon
vurma
vurma punrészki

= kék
= megkékül
= kocsi
= nyom
= lábnyom

Z

zabó
zálipé
záliszárél
zára
zébejimé
zélémo
zov
zumávél
zuráló
zuráloszárél
zsál
zsá

= zab
= szédülés
= szédül
= szőr
= késő
= zöld
= zab
= megpróbál
= erős
= erősít
= megy
= gyi

Tartalom

Előszó	3
Bevezetés	5
Író-olvasó találkozók	9
Könyvhatás	17
Házasság	21
Gyermek	23
Táplálkozás, egészségügy	27
Lakás	31
Nyelv	33
Művelődés	35
Munka	39
Szokások	41
A cigányok és a ló	45
Cigánytörvényszék	53
Teendők	55
Mi vár a televízióra?	59
Befejezés	61
Utószó	65
Fotók	67
Összefoglalás	111
Summary	113
Резюме	115
Cigány-magyar szótár	119

ISBN 978-615-81046-4-7

